

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Karel Janů

Jungmannův překlad Ztraceného ráje

Jungmann's translation of Paradise Lost

Praha, 2014

Vedoucí práce: Mgr. Šárka Tobrmanová, Ph.D.

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval rodině za podporu a vedoucí práce za trpělivost.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 20. May 2014

.....
Karel Janů

Anotace

Tato diplomová práce zkoumá první český překlad Ztraceného ráje od Johna Milтона, který v letech 1800 až 1804 vytvořil Josef Jungmann. Základem je důkladné prozkoumání kulturní situace, ve které překlad vznikl, včetně toho, zda se do ní překlad začleňuje nebo z ní vybočuje. Jejím východiskem jsou už existující práce, které se tématem zabývaly, uvedené v bibliografii. Práce se zabývá Jungmannovým vztahem k překladům, představuje jeho překladatelský program a nastiňuje důvody, které českého jazykovědce vedly právě k přeložení Miltonova eposu. Také pojmenovává cíle, kterých Jungmann překladem chtěl dosáhnout, a zda se mu to podařilo. Práce dále popisuje recepci překladu v české literatuře a jeho význam pro literární vývoj a prozkoumá domněnky jungmannovských badatelů, že Jungmann Ztracený ráj překládal nepřímou, přes jiné jazyky. Těžiště diplomové práce leží v překladatelské analýze Jungmannova překladu a jeho detailním porovnáním s originálem a polským překladem a pokusí se zjistit, jakými metodami Jungmann překládal Ztracený ráj po prozodické, stylistické a především lexikální stránce.

Klíčová slova: Josef Jungmann, John Milton, české národní obrození, nepřímý překlad, neologismus,

Abstract

This thesis examines Josef Jungmann's translation of Milton's Paradise Lost. Josef Jungmann was one of the leading figures of the Czech National Revival and translated Milton's poem between the years 1800 and 1804. The thesis thoroughly describes the Czech cultural situation at the beginning of the 19th century, covers Jungmann's theoretical model of translation and presents Jungmann's motives for translation of Milton's epic poem. The paper also describes the aims Jungmann had with his translation and whether he has achieved them. Also described is the reception Jungmann's translation received after it was published and its significance for the Czech literature. Primarily, this thesis focuses on detailed translation analysis of how Jungmann's translation compares prosodically, lexically and stylistically to the original and the first Polish translation. It also explores assumptions of some scholars who claimed that Jungmann's translation was indirect.

Key words: Josef Jungmann, John Milton, Czech National Revival, indirect translation, neologism,

OBSAH

1	Úvod	6
2	Národní obrození	7
	2.1 Přípravné období	7
	2.2 Vrcholné období	8
3	Josef Jungmann	11
	3.1 Jungmannův překladatelský program	13
	3.2 Důvody překladu Ztraceného ráje	13
	3.3 Překlad Ztraceného ráje	16
4	John Milton	17
5	Překladatelská analýza	19
	5.1 Prozodie	19
	5.1.1 Přesahy	24
	5.1.2 Inverzní slovosled	27
	5.2 Lexikální rozbor	29
	5.3 Nepřímý překlad	38
	5.3.1 Znalost angličtiny	39
	5.3.2 Przybylského překlad	42
	5.4 Styl	66
6	Vliv Jungmannova překladu	78
7	Závěr	81
8	Bibliografie	83
	8.1 Primární zdroje	83
	8.2 Sekundární zdroje	83
	8.3 Internetové zdroje	85

1 Úvod

Jungmannův překlad *Ztraceného ráje* je považován za jeden z nejdůležitějších překladů české literatury a za překladatelský počín, který stál u zrodu moderního českého jazyka a literatury. Cílem této diplomové práce je tento překlad představit a podrobit ho důkladné analýze. Práce důkladně popíše literární i obecně kulturní situaci národního obrození, za kterého překlad vznikl, a pokusí se určit, zda zapadá do daného kulturního a překladatelského paradigmatu, nebo ho nějak překračuje. Bude se věnovat osobnosti Josefa Jungmanna, jako jednoho z předních představitelů obrození, a představí jeho teoretické názory na literaturu a překládání. Také v krátkosti představí Johna Milтона a jeho dílo.

Nejobsáhlejší část práce a její těžiště spočívá v praktické části. Překladatelskou analýzou bude Jungmannův překlad srovnán s Miltonovým originálem a to na všech rovinách. Budeme zkoumat, jak si Jungmann počínal na prozodické, stylistické a lexikální rovině, zda se držel svých teoretických názorů o překladu a jak je v praxi uplatňoval. V analýze shrneme dostupné poznatky o Jungmannově prozodii, zjistíme, jak postupoval při překladu blankversu do češtiny, jaké problémy při tom řešil a jakým způsobem. Také bude naznačeno, co Jungmannovo řešení znamenalo pro budoucí Jungmannovy překlady poezie a budoucnost českého verše a literatury obecně. Především se zaměříme na analýzu lexikální, která je pro překlad Miltonova nejednoznačného, sémanticky nabitého a kontroverzního básnického díla o 12 knihách nejdůležitější a nejvíce odráží Jungmannův novátorský potenciál. Pokusíme se zjistit, jestli se jednotlivá hlediska Jungmannova překladatelského postupu včetně domněnky jungmannovských badatelů, že Jungmann *Ztracený ráj* překládal nepřímou, přes jiné jazyky, vzájemně doplňují a směřují ke společnému cíli. Práce také popíše recepci překladu v české literatuře a jeho význam pro pozdější literární vývoj.

Uvedené citace originálu pocházejí z vydání Johna Leonarda.

2 **Národní obrození**

Obrozenská epocha českého překladatelství není jednotná. V průběhu více než padesáti let se úkoly literatury mění a s tím se mění i překladatelské metody. Proto bývá toto období členěno do několika etap:

1. přípravné období (1775 – 1805) – Dobrovského doba
2. vrcholné období (1805 – 1830) – Jungmannova doba
3. druhá čtvrtina 19. století – Máchova doba, romantismus

2.1 **Přípravné období**

Pobělohorská situace způsobila, že se vydávání českých knih omezuje téměř výhradně na knihy určené lidovým vrstvám. Většinu produkce tvoří knihy náboženského obsahu. Na konci osmnáctého století by český autor, který chce výsledky své umělecké nebo vědecké práce prezentovat v češtině, pro svůj text nenašel publikum. Překlad se oproti tomu může opřít o autoritu, autorovo jméno, mezi vzdělanými čtenáři známé, které zaručuje kvalitu díla.

Tento stav se promítá i do teoretických úvah o překladatelství. Zatímco němečtí romantičtí filosofové debatují o možnosti či nemožnosti překladu, v Čechách se otázka překladu řeší pouze s ohledem na vývojový stav jazyka. Jde o to, zda je čeština schopna vyjádřit totéž jako jazyky se staletou literární tradicí. Českou kritiku zajímá především užitečnost překladu pro vývoj české literatury. Zpočátku překladové literatury obrození dominují překlady z němčiny. Hlavní důvod je nasnadě. Němčina je jazyk, který obrozenci ovládají stejně dobře jako češtinu, mnohdy lépe. Propojení obou kultur je navíc značné. Proto se němčina stává jazykovým mostem k literárním dílům jiných světových literatur včetně anglické, jejíž podíl není v raných fázích obrozenského překladu vysoký.

Teorie a kritika překladu jako celá teorie literatury zůstávají záležitostí gramatiků. V popředí zájmu jsou jazykové otázky. Jiří Petrmann (1783, s. 36) klade na překladatele tyto požadavky: *„Při překládání v jiný jazyk má se dobrý pozor dáti na dvě. 1) Na vlastnost obou jazyků, což ten mínil, jehožto tlumočiti chceš, a též jak by tyto náležitě přeložil, smysl trefil,*

a dobře též česky toho vyslovil. 2) A protože slov se tak tůze držeti nebudeš, když jenom smysl trefíš, dobře česky vysloviš; tak povinnost překladatele dostatečně naplníš.“ Tedy základní teoretické teze známé z humanismu.

Podle Felixe Vodičky (1948, s. 30-42) má literatura přípravného období dva hlavní úkoly:

1) vytvořit společenský základ pro českou kulturu čili získat pro ni dostatečný okruh čtenářů

2) vytvořit jazykové prostředky pro uměleckou literaturu

Tyto cíle mají dopad také na charakter překladů. Pro produkci prvních dekád obrození je příznačné sociální rozvrstvení, které ovlivňuje výběr a způsob překladu. Ten je určen buď nejpočetnější vrstvě, měšťanům a lidem na venkově, a potom musí počítat s omezenými literárními zkušenostmi a slabší jazykovou vybaveností publika, nebo se zaměřuje na úzkou vrstvu vzdělané inteligence, a může si tak dovolit náročnější překladatelská řešení. Práci obrozených překladatelů nicméně podstatně omezuje stav jazyka. Literatuře, která neprošla obdobím klasicismu a preromantismu, chybějí lexikální prostředky literárního stylu. Při společenské vazbě češtiny především na lidové vrstvy je jazyk stylisticky rozšiřován především směrem dolů a vulgarismy často překladatelům nahrazují jiné citové afekty řeči. Právě překonáváním těchto obtíží překlad pomáhá rozšiřovat výrazové možnosti češtiny.

2.2 Vrcholné období

Rozdíl mezi přípravným obdobím a Jungmannovou dobou je ve funkci překladu. Zatímco překladatelé konce osmnáctého století mají především popularizační cíle, na začátku století následujícího již převládají tvůrčí záměry. Macura (1995, s. 74): *Pro obrozený překlad jungmannovského období je příznačný přesun hodnoty původnosti do oblasti české jazykové kreativity, jinými slovy z oblasti autorské do oblasti překladatelské.*“ Snahou není učit čtenáře česky, ale vytvářet nové výrazové prostředky jazyka. Překlady odborné literatury nemají za úkol pouze informovat, ale zároveň zavádějí českou terminologii. Změna funkce překladu s sebou nese i změnu ve výběru textů. Těžiště umělecké literatury se přesouvá z knížek lidového čtení k náročnějším dílům. Otokar Fischer (1929, s. 281) období charakterizuje: *„Doba Jungmannova byla také v překladatelství buditelská; převládá nadšení, co se všechno i v domácím jazyce, dotud zanedbávaném, dá vyjádřit; radost, že můžeme mít svého Miliona, svého Bürgera, svého Chateaubrianda.“*

na klasicistickém základu. Jungmann (1846, s. 27) uznává oba postupy a nakonec se přiklání k překladu volnému: „*Překladatel věrný od svobodného rozdílem jest, jako tanečník s volnými od druhá se spoutanými nohama.*“ Prostředky, s nimiž pracují čeští obrozenci, nejsou odlišné od metod evropských klasicistů, jsou ale uplatňovány v jiné kulturní situaci a s jinými záměry. Proto vedou k opačným výsledkům. Jungmann neochuzuje literární slovník, nezavrhne lidová a méně známá slova, naopak jazyk obohacuje. Přijímá češtinu ve stavu, kdy si situace žádá doplnění neexistujícího lexika, nikoliv omezení propracovaného slovníku jako v jazycích s dlouhou literární tradicí. Západoevropští klasicisté si z jazyka vybírali básnické výrazy, Jungmann je teprve a s nimi i celý básnický jazyk tvoří a této potřebě své překlady podřizuje.

3 Josef Jungmann

Josef Jungmann se narodil 16. července 1773 v Hudlicích u Berouna. Na přání matky se měl stát knězem, proto v letech 1784 až 1788 navštěvuje německé gymnasium v Berouně, odkud přechází na piaristické gymnázium do Prahy. Studuje filozofii na pražské univerzitě (1792 – 1795) a v letech 1795 – 1799 práva, která nedokončí. V této době působí jako soukromý učitel. Od r. 1799 vyučuje na gymnáziu v Litoměřicích. Bez nároku na odměnu tu učí nepovinnou češtinu, od roku 1806 i v biskupském semináři. V říjnu roku 1815 odchází do Prahy na Staroměstské gymnázium, kde působí nejprve jako profesor humanitních předmětů, od roku 1834 až do odchodu do důchodu v roce 1845 jako jeho ředitel. Český jazyk vyučuje také na filozofické fakultě. Jungmannovi se dostává už za života mnoha oficiálních poct. V roce 1834 se stává členem Královské české učené společnosti, později i vídeňské akademie, v roce 1840 je zvolen rektorem pražské university, za vydání Slovníku mu v roce 1839 císař Ferdinand jako prvnímu Čechovi uděluje Leopoldův řád. Josef Jungmann umírá 14. listopadu 1847 v Praze. Překlad Ztraceného ráje je společně se Slovníkem jeho životním dílem – jeho zhotovení mu trvalo pět let a nakonec vyšel až po dalších šesti letech.

Jungmann bývá oceňován jako jazykový teoretik, lexikograf a překladatel, nikoli jako autor. Vodička (1960, s. 241): „*Jungmann nebyl natolik tvůrčí uměleckou osobností, aby byl schopen svou původní básnickou tvorbou zasáhnout nějak podstatně do vývoje české literatury. Byl především filologem, a i když měl básnické cítění, mohl je na podkladu svého talentu lépe než původní tvorbou vyjadřovat tlumočením existujících básnických hodnot.*“ Na jeho básnický přínos české literatuře se však zapomíná neprávem. Podle Josefa Hrabáka (1947, s. 70) je to proto, že na něj literární historie dlouho pohlížela jako na romantika nikoli klasicistu. Je přitom zajímavé, že i když byl Jungmann přesunut do škatulky klasicismu, stejně na něj nebylo nahlíženo klasicistickými očima. Důvodem bylo, že Jungmann před tvorbou původních básnických textů upřednostňoval překládání. Klasicisté ale vnímali básnickou tvorbu jinak než romantici. Nekladli důraz na původnost tématu, a nehodnotili tedy překlad jako nižší formu tvorby než původní literární text. Základním prvkem jejich estetiky byl princip nápodoby – hranice mezi původním dílem a překladem se často zcela stírala. Hrabák (1947, s. 70) říká: „*Byla to sice poezie psaná rozumem, stojící v ostrém kontrastu k romantickému myšlení, poezie na hony vzdálená té dnešní, ale to, že není pro nás dnes aktuální, neznamená, že nebyla ve své době ceněna.*“ Chceme-li Jungmanna správně

pochopit, je třeba jeho tvorbu vnímat ve správném kontextu. To, že za své životní literární dílo zvolil překlad Miltonova eposu a nikoli původní text, není důvod ho neuznávat jako básníka.

Parafrázování cizích námětů ale není totéž co překládání. Ani to podle Hrabáka (1947, s. 70) nesvědčí o Jungmannově malém básnickém nadání. „*U Jungmanna formální problematika byla totiž zúžena na nejmenší pole: šlo mu v básnické činnosti jen a jen o řešení problémů jazykových.*“ Hrabák hodnotí Jungmannovu tematickou nepůvodnost kladně, protože právě díky ní se mohl plně soustředit na jazykové problémy, které ho zajímaly nejvíce. Jungmann si překládáním oproti psaní původních textů literární práci neusnadňoval, spíše naopak. Protože se rozhodl pracovat s texty jiných spisovatelů, musel řešit i jazykové problémy, kterým by se jako původní autor mohl vyhnout. Nepůvodnost hodnotí Hrabák (1947, s. 71) kladně

i z hlediska čtenářů: „*Právě ona přesouvala i v očích vnímatelů pozornost na výraz – signalizovala zkrátka, že dominantou díla je jeho stránka jazyková.*“ Kvalitu mohl ostatně soudobý čtenář posoudit sám porovnáním s dostupnými německými překlady. Znalost němčiny byla v Čechách na začátku devatenáctého století velmi dobrá.

Překladatelská situace Jungmannova období je z dnešního pohledu nestandardní. Pro většinu potenciálních čtenářů náročná překladová literatury bylo snazší opatřit si text v němčině. Jungmannův význam spočívá právě v tom, že stanul v čele úsilí o emancipaci češtiny a že tomuto úsilí dal program, který se sám snažil naplnit. Jeho Slovník česko-německý (1835 – 1839) měl nabídnout českému spisovateli nebo překladateli celé bohatství slovní zásoby, a měl tak mu umožnit psát mateřským jazykem nejnáročnější díla. Těmž cíli sloužily i jeho překlady, z nichž je překlad Ztraceného ráje nejrozsáhlejší a nejvýznamnější.

Ztracený ráj je Jungmannovo první velké dílo a zároveň se jedná o první velkou česky psanou báseň ve verších. Jungmann v předmluvě ke druhému vydání z roku 1843 uvádí, že dílo napsal mezi lety 1800 a 1804. Překlad nakonec v nákladu 450 výtisků vychází až v roce 1811. S překladem začíná v 27 letech, v době kdy působí jako profesor na gymnáziu v Litoměřicích. V té době je literárně neznámý, jedinou jeho vydanou tvorbou je několik veršů okrajového významu v Puchmajerových sbírkách. V prvním sebrání najdeme čtyřřádkový epigram „O Zdíborce“, ve třetím svazku z roku 1798 potom čtyři další. Jungmann tyto verše psané za studentských let považoval pouze za cvičení ve slohu a ani je nezahrnul do svých sebraných spisů.

3.1 Jungmannův překladatelský program

Jungmann (1846, s. 22-24) přisuzuje překladům významnou roli při vytváření novodobého českého jazyka. Uvádí je mezi zdroji obohacování slovní zásoby.

5. doslovné překládání z cizích jazyků – „*Činili to Římané z řeckého, Němci z francouzského, anglického aj., činí Rusové a Poláci ze západoevropských řečí; avšak činíme i my zvláště z německého, a snad příliš, tak, že někdy z čista německy českými slovy píšeme. Aby se dokonce nepřekládalo, toho žádati nelze, jelikož, jak nyní literatury evropské stojí, bez překladů žádná z nich obejít se nemůže. Ještě nám příliš brzo hleděti k oslavě a chloubě, hledme zatím více ku potřebě a užitku.*“

Tento vztah k překladatelství činí z Jungmanna jednoho ze zakladatelů moderní české překladatelské tradice. Jungmann se svými překlady snaží splnit požadavky, které si sám vytyčil. Jejich prostřednictvím chce přispět k rozvinutí spisovatelských dovedností a v praxi ověřit schopnosti českého jazyka. Jeho překlady suplují původní česká díla, kterých je nedostatek, a připravují půdu pro původní náročnou literární tvorbu. Již svým rázem, svou tendencí k autonomnímu básnickému jazyku mají vytvářet představu vyššího slohu, básnických forem, které by byly schopny nést buditelské myšlenky. Jungmann překládá klasicistní básníky – Johna Drydena, Alexandera Popea, preromantiky – Thomase Graye nebo část Shakespearova Hamleta. V té nabízí zajímavé metrické řešení – blankvers převádí desetislabičným trochejem. Jungmannovo hledání, jak se vypořádat s formou originálu i převodem myšlenkového obsahu, najdeme i v překladu Psaní Eloisy Abelardovi od Alexandera Popea, kde klasicistní hrdinská dvojverší anglického originálu Jungmann převádí jeho vlastními slovy „v třináctisložném, Polákům zamilovaném verši“. Překlad Miltonova Ztraceného ráje se však mezi Jungmannovými překlady vymyká rozsahem i významem.

3.2 Důvody překladu Ztraceného ráje

Názory na to, proč se Josef Jungmann, osvícenec a racionalista, rozhodl překládat právě Miltonovu báseň plnou náboženské tematiky se různí a překladatel sám odpověď nenabízí. V předmluvě ke svému překladu pouze říká (1958, s. 13): „*O výbornosti básně, o kteréž obšírně již v ne jedné řeči psáno, lze pomlčeti; čtoucímu sama se pochvává.*“

V Zápiscích Jungmann píše (1907, s. 32), že jeho záměrem bylo cvičit si při překládání styl a připravovat se k velkému původnímu dílu: „*Překlady moje a maličkosti z doby té sem tam tištěné měly býti cvičením slohu k většímu původnímu dílu připravujícím, ale zmnožené práce úřední v Praze, přibývající věk a jiné okolnosti způsobily, že jsem vyjma Historii literatury a Slovesnost na jednom díle, totiž Slovníku přestatí musil.*“ Tento retrospektivní pohled je však třeba brát s rezervou. Připomínáme, že překlad Jungmannovi trval pět let. Těžko se budeme domnívat, že strávil pět let překladem Miltonova eposu, aby potrénoval.

S takovým názorem však přichází Robert Sak, který ve své životopisné monografii nabízí hypotézu, že překlad Ztraceného ráje sloužil Jungmannovi jako průprava k vytvoření rukopisných padělků. Opírá se o Jana Jakubce (1911, s. 848), který upozorňuje na příbuznost básnické dikce Rukopisu královédvorského s Atalou a Ztraceným rájem a uvádí, že i jazyk Rukopisu odpovídá zásadám, jimiž se řídil Jungmann ve svých překladech. Dále cituje Josefa Vladyku (1947, s.94), který označuje jazyk rukopisů za „jungmannovský ‚prostředkující‘ slovanský dialekt“ a poukazuje na to, že pohanští Čechové v Rukopisech měří čas stejně jako divoši v Chateaubriandově Atale a andělé v Miltonově Ztraceném ráji. Sám Sak uvádí jako důkaz „typické složeniny Jungmannova údobí, ve staročeštině většinou neznámé“. Sak však nijak neprokazuje, že Jungmann o Hankově a Lindově falzifikaci věděl, natož že se jí sám aktivně účastnil. I odsud by přitom stále bylo velmi daleko k tvrzení, že se Jungmann k „napsání“ Rukopisů připravoval už o více než 15 let dříve překládáním Miltonova eposu. Sakova argumentace v tomto místě jeho jinak užitečné publikace navíc není příliš přesvědčivá (2007, s. 134): *Romanu Jakobsonovi byly Rukopisy významnou etapou v boji českého romantismu proti verši kodifikovanému Dobrovským, ale Jungmannovo jméno raději ani nevyslovil.* Jeho teorie, že překlad Ztraceného ráje sloužil Jungmannovi jako průprava pro sepsání epických básní Rukopisů je podle našeho názoru čistě spekulativní a neobhajitelná.

Václav Zelený (1881, s. 43) se domnívá, že Jungmanna ke Ztracenému ráji „*Dovedla možnost osvědčiti ohebnost a bohatství češtiny i svou veršovnickou obratnost při převodu prosté*

a vznešené řeči Miltonovy a lyrických krás díla.“ Soudí tedy, že Jungmanna na Ztraceném ráji zaujala především jazyková stránka překladu. To je ovšem v rozporu s tím, co Jungmann (1958, s.13) říká v závěru předmluvy: „*Přeji ostatně, aby jakož velebný duch Miltonův mně po čtyry léta mnohé dny ublažoval, tak on v tomto českém odění mým milým vlastencům k usazení některé chvíle posloužil.*“ Jungmannův vztah k Miltonově básni byl tedy podle všeho pozitivní i po obsahové stránce.

Jungmann si byl také vědom vlivu Ztraceného ráje na západoevropské čtenáře. Jako jeho hlavní důvod pro volbu Ztraceného ráje to uvádí Jaroslav Vlček (1951, s. 287). Vlček má pravdu, že literatura potřebovala impulz v podobě překladu náročného díla, ale není to odpověď na otázku proč právě Ztracený ráj.

Emanuel Chalupný (1911, s. 13) zdůrazňuje Jungmannovy individuální důvody a soudí, že Jungmann, který neměl literární zkušenosti, se do překladu pustil v první řadě z osobních, neveřejných pohnutek: „*Nalézal v básni Miltonově tóny, které budily v jeho vlastním srdci ozvěnu: tóny idylického poklidu rajskeho, hudbu sfér nebeských, harmonickou barvitost přírody pozemské a ideální lásku manželskou – vše, po čem až dotud marně byl toužil a co i teď jenom chvílemi sám zažíval.*“ Je pravda, že Jungmann opakovaně psal (Zelený 1881, s. 393; Jungmann 1881, s. 516), že Miltonova poezie a obzvlášť potom jeho obraz ráje mu byly a zůstanou potěšením a blahem a Miltonovu chválu manželství v Ztraceném ráji si připomíná ještě na sklonku života (Jungmann 1907, s. 51), ale nebyl to jediný důvod.

Felix Vodička (1960, s. 242) se domnívá, že Jungmann chtěl překladem náročného díla ukázat kvality češtiny a zároveň překlad vnímal jako impulz pro budoucnost české literatury: „*Jungmann spatřoval v Miltonově eposu dílo, jehož překlad bude schopn vzbuzovat touhu po obdobných dílech české národní literatury.*“ V tomto smyslu se Jungmann vyjadřuje ve Slovesnosti (1846, s.29): „*Tři stupně projíti povinna literatura naše: poznání jazyka, známost věcí a cvičenost ducha, původnost prací. K prvnímu pomoci jí mohou staré vzory, k druhému čtení a překládání cizích výborných spisův, ke třetí čas a výtečné hlavy časem se rodící.*“ Ke třetímu stupni Jungmann nedospěl, ale druhý se mu, jak ukážeme, splnit podařilo.

Spojením důvodů, které uvádějí Zelený, Vlček, Chalupný a Vodička pravděpodobně dostáváme obrázek blízky pravdě. Jungmanna k rozhodnutí překládat Ztracený ráj přivedla kombinace uvedených motivací – jednak ráz díla, který byl blízky jeho vlastním pocitům, jednak literární kvality díla, které pro něj činily text zajímavým. Ztracený ráj jej lákal svou velkolepostí a nesnadností k tomu, aby se pokusil vystihnout kvality originálu v pokud možno stejně kvalitním českém překladu, a zároveň mu nabízel příležitost se cvičit a zdokonalovat v psaní veršů. Pro český literární vývoj byl nejdůležitější pokus přinést do české literatury náročné a exkluzivní dílo. Jungmann o nepřístupnosti svého textu pro širší čtenářstvo věděl a obával se jeho přijetí (1881, s. 521): „*Není pro mnohé čtenáře, a již pro to samé nebude moci míti velký odchod.*“ Překladem Ztraceného ráje Jungmann začal novou éru v české poezii, snahu o tvoření náročné literatury pro literárně náročné publikum. Již tím se stal

Jungmannův překlad přelomovým. Odvážným výběrem textu předešel svou dobu o roky, ne-li o dekády.

3.3 Překlad Ztraceného ráje

Jungmannův překlad Ztraceného ráje je nejvýznamnějším překladem druhé etapy obrození. Romantický překladatel by ponechal v překladu původní názvy v cizím nebo graficky počeštěném znění; tak postupovali katoličtí překladatelé Bible a tak si u nás koncem devatenáctého století počínali dekadenti. Brusiči osmnáctého století počesťovali nejčastěji doslovným překladem. Jungmann se ale v místech, kde česká slovní zásoba nestačila, rozhodl vnést do češtiny slova stará nebo lidová, slova z jiných slovanských jazyků anebo sám vytvořit nové odvozeniny ze známých kořenů. To se ovšem pochopitelně dělo na úkor srozumitelnosti a konzervativní kritici také z tohoto důvodu Jungmanna napadali. Ten negativní reakce zaznamenal a před námitkami Juraje Palkoviče, odpůrce Jungmannových jazykových postupů a zastávce veleslavínské češtiny, se brání (1881, s. 526): „*Vystavuje mi, že náramně po cizích a neznámých slovích lapám... Nemám-li užívati vši zálohy jazyka zvláště ve větších básních, tu nevím, co pojde z literatury naší.*“

Jungmann tyto reakce očekával, a proto své postupy preventivně hájí už v krátké předmluvě (1958, s. 13). „*Ale,*“ *slyším někoho,* „*Proč tolik neznámých slov?*“ *Neznámých? Kdo se dobrých knih, zvláště Písma svatého čítáním pilně zanáší, tomu málo neznámých bude.* „*Ale jsou tu i slova jinoslovanská!*“ Odpověď k této poznámce shrnuje Jungmannovo smýšlení. Připouští, že se v jeho překladu vyskytuje „jedno nebo dvě“ slova z jiných slovanských jazyků, ačkoli, jak ukážeme, jejich počet značně podhodnocuje; „*Všecka pak na konci vysvětlena. Ostatní, bude-li co temného Slovník (1805) vyjasní.*“

4 John Milton

John Milton, významný anglický barokní básník, učenec a vysoký státní úředník za Anglické republiky, se narodil 9. prosince 1608 v Cheapside v Londýně. Stejně jako Jungmannovi byla Miltonovi určena kariéra duchovního, stejně jako z Jungmanna se z něj ale kněz nestal. V letech 1625 až 1632 studoval umění na Christ's College v Cambridgi. Po ukončení studia se šest let věnoval samostudiu starověké a moderní teologie, historie, politiky, literatury a vědy, aby se připravil na svoji básnickou dráhu.

Když v roce 1667 vychází *Ztracený ráj*, jeho životní dílo, je Miltonovi téměř 60 let a je už 15 let slepý. Milton svou báseň podle dostupných informací diktoval mezi lety 1658 a 1664, ale John Leonard (2000, s. 7) soudí, že části textu jsou výrazně starší. Kořeny básně velmi pravděpodobně sahají až do Miltonova mládí. Už v devatenácti letech Milton veřejně plánoval napsat velkou báseň na vážné téma. Ve 40. a 50. letech 17. století publikoval z poezie jen několik sonetů a věnoval se především psaní politických pamfletů. Někteří badatelé se domnívají, že už v této době pracoval na dílech, která vydal až po *Ztraceném ráji* jako *Samson bojující* nebo *Ráj znovu nabytý*, jiní se domnívají, že v té době trpěl autorským blokem, kterého se zbavil až plnou ztrátou zraku v roce 1652. John Milton umírá 8. listopadu 1674. Téhož roku vychází druhé, upravené, vydání *Ztraceného ráje*, ve kterém Milton po vzoru Vergiliovy *Aeneidy* mění počet zpěvů z deseti na dvanáct.

Miltonův vliv v Evropě osmnáctého století se dá srovnat snad jen s Byronovým o století později. Zatímco po svém vydání v roce 1667 zůstal na kontinentu *Ztracený ráj* téměř nepovšimnut, po Miltonově smrti stoupá popularita básně strmě vzhůru a po sto letech už je *Ztracený ráj* v Anglii ceněn stejně jako Shakespearovo dílo. William Hayley (1796) ho ve své biografii nazývá „*největším anglickým autorem*“. Pochvalně se o něm vyjádřili Newton, Hume i přední francouzští umělci a myslitelé Voltaire, Racine nebo Chateaubriand.

Ztracený ráj byl v roce 1728 přeložen do holandštiny, o rok později do italštiny a francouzštiny, v roce 1780 do ruštiny, 1790 do polštiny. Největšího ohlasu v Evropě se *Ztracenému ráji* dostalo v Německu. První překlad od Ernsta Gottlieba von Berg zde vyšel už v roce 1682, ale významnější z hlediska literární historie je o padesát let mladší Bodmerův překlad. Johann Jakob Bodmer byl německy píšící švýcarský spisovatel a jeho prvnímu překladu *Ztraceného ráje* se v německé literatuře přezdívá „švýcarský překlad“. O deset let později ho následoval upravený „překlad německý“ a o dalších dvanáct let později potom

„překlad poetický“. V roce 1760 vydává svůj překlad Justus Friedrich Wilhelm Zachariae a v roce 1793 básník Samuel Gottlieb Bürde. Ztracený ráj a s ním i Milton tak pronikají do povědomí širšího obecnstva, jeho jméno se stává synonymem pro nové směry v poezii a Goethe v roce 1799 v dopise Schillerovi píše, že „Ztracený ráj je uměleckým dílem ojedinělé a nepomíjející ceny.“

Co do prestiže výchozího textu tedy Jungmann nemohl zamířit výš. O to obtížnější byl jeho překladatelský úkol. Ani čeština zlatého veleslavínského věku neměla natolik bohatou slovní zásobu, aby se mohla srovnávat s Miltonovou angličtinou, natož čeština počátku 19. století. Jungmann byl nucen jazykový materiál pro svůj překlad ze značné části teprve vytvářet a počínal si při tom s pozoruhodnou prozíravostí. Kromě lexikálních problémů s nedostatečně vyvinutou slovní zásobou je také třeba zmínit absenci básnického díla obdobného rozsahu. Jungmann se neměl kde inspirovat. Jeho překlad byl první velkou, rytmickým veršem psanou básní české literatury.

5 Překladatelská analýza

5.1 Prozodie

Ztracený ráj je psán blankversem – nerýmovaným pětistopým jambem. Dříve než s ním srovnáme verš, kterým jej Jungmann v překladu nahrazuje, nejprve krátce o Miltonově blankversu. Blankvers má svoji předešlou formu, a může proto působit mechanicky, ale Milton se abstraktním schématem nenechává omezovat. Aby se vyhnul jednotvárnosti, ve velké míře jej diferencuje, obratně zachází s přízvuky, počtem slabik, pauzami, tak aby jejich variací dosáhl souladu mezi obsahem a formou. Cejp (1958, s. 410) má pro něj slova nejvyšší chvály. „*Hudebnost jeho blankversu není dosud překonána a nejen odborníci, nýbrž i básníci studovali jeho metrické umění.*“ V originále jsou verše o deseti až dvanácti slabikách, verše, v nichž místo pravidelných pěti přízvuků jsou přízvuky čtyři nebo jen tři, verše, kde vedle jambů nacházíme trocheje, spondeje či anapesty. Souměrným střídáním metrických prvků dosahuje Milton větší plynulosti a hudebnosti své básně. Často užívá enjambement. Prvních šest veršů Ztraceného ráje dokonale ilustruje pestrou rytmickou skladbu celé básně. Symbol 2 značí silný přízvuk, symbol 1 slabý přízvuk a 0 nepřízvučnou slabiku.

1. Of Man's first disobedience, and the fruit
0 2 /1 0/0 2 / 0 0 /0 2/
2. Of that forbidden tree, whose mortal taste
0 1 /0 2 / 0 1 / 0 2 /0 2/
3. Brought death into the World, and all our woe
1 2 /0 0 /0 2 /0 1 / 0 2
4. With loss of Eden, till one greater Man
0 1 /0 2 /0 0 /0 2 /0 2/
5. Restore us, and regain the blissful seat,
0 2 /0 0 /0 2 /0 2 / 0 2/
6. Sing, Heavenly Muse, ...
2 2 / 0 0 2 /

První, třetí a pátý verš mají vrcholy ve třetí a páté stopě, druhý a čtvrtý verš ve druhé a čtvrté stopě. Tyto dva typy se u Miliona volně střídají. Kromě různé intenzity přízvuku a dvojího typu blankversu využívá Milton ještě dalších rysů, které zaručují rozmanitost verše: inverzi (první verš, druhá stopa), stopu bez přízvuku (třetí verš, druhá stopa), anapest (šestý verš, druhá stopa), tři nepřízvučné slabiky ve stopě (první verš, čtvrtá stopa), ženské zakončení verše prodlužující počet slabik z deseti na jedenáct, někdy na dvanáct. Dále umně využívá eufonických prostředků k dosažení rytmické rozmanitosti, takže melodická linie jeho verše je bohatá. Mezislovní předěl se u něj často nekryje s hranicí stopy, čímž vzniká dojem plynulosti. Ten je ještě posilován přesahy, takže konce veršů nejsou ostře odděleny.

Levý (1963, s. 261) říká o rozdílu mezi anglickým a českým veršem: *V anglickém verši tvoří přízvukné slabiky kostru, na niž slabiky nepřízvučné nemají podstatný vliv. Jde o typický iktový verš. Naopak v českém verši každá nadbytečná nebo vynechaná nepřízvučná slabika mění délku intervalu, ruší rytmickou setrvačnost a mění rytmus pravidelný ve volný.* Jednotkou v českém verši je tedy slabika, kdežto v anglickém takt. Český rytmus je potom založen na principu stejného počtu slabik v odpovídajících si rytmických úsecích, kdežto anglický na stejném trvání taktů bez ohledu na počet slabik.

Pro pochopení a správné zhodnocení Jungmannova verše v překladu Ztraceného ráje je třeba připomenout, že ve stejné době, kdy Jungmann překlad dokončuje, pracuje na nakonec nevydaném a pouze mezi přáteli rozšiřovaném *Nepředsudném mínění o prosodii české*, ve kterém navrhuje, aby čeština založila svůj verš na časomíře. „*Čas tedy jediný, čas buď pravidlem prozodie naší! To hle jest mínění mé.*“ Tento rozpor můžeme interpretovat buď jako důkaz Jungmannovy nespokojenosti s obecnými poměry soudobého českého básnictví, nebo jako Jungmannovu nespokojenost s veršem vlastního překladu.

Verš Ztraceného ráje lze v každém případě považovat za první pokus o vybočení z linie puchmajerovského verše, což je zřejmé z metra, které Jungmann volí. V době kdy Puchmajer a jeho skupina prosazují přízvukný český hexamet, kdy Puchmajer tímto veršem, typickým pro antickou epickou poezii a nazývaným též „hrdinský“ nebo „heroický“ verš, překládá milostný Montesquieuův Chrám Gnidský, už samotné Jungmannovo rozhodnutí Ztracený ráj hexamet nepoužít, lze považovat za tvůrčí. K budoucnosti českého hexametru byl Jungmann značně skeptický a také později během sporů o časomíru spíše než napodobování antických meter prosazoval vlastní rozměry české.

První zásadní odchylka Jungmannova překladu od originálu se týká rozměru – originál je psán nerýmovaným pětistopým jambem, vzestupným veršem, kdežto Jungmann v překladu používá trochej a přidává slabiku. Vzniká tak jedenáctislabičný verš s mužským zakončením. Takový verš s metricky důraznou poslední slabikou dává Jungmannovi velké možnosti pro navození vzestupné rytmické linie. Stačí co nejčastěji zakončovat verše plnovýznamovým jednoslabičným slovem, tak jako v prvním verši: *Neposlušnost první člověka, i plod*. Podle Hrabáka tak Jungmann také činí a daří se mu napodobovat vzestupnost originálu. V prvních 250 verších prvního zpěvu je však takových veršů přesně dvacet, v prvních 250 verších druhého zpěvu 25 a v prvních 250 verších třetího zpěvu sice nejvíc, ale stále zanedbatelných 27. Dohromady tedy ani ne deset procent. Vzestupné rytmické linie tedy způsobem, o kterém hovoří Hrabák, Jungmann zcela jistě nedosahuje.

Puchmajerovci usilovali o to, aby se hranice stopy kryly s hranicemi slov, což vedlo k monotónnosti. Jungmann podle Hrabáka nepřejímá pasivně jejich formu, ale pokouší se monotónnost narušit kladením syntaktických pauz do středu stopy.

Neposlušnost první člověka, i plod. (I,1)

Z hlediska stopovosti lze verš rozložit na trochejskou dipodii (neposlušnost), trochejskou stopu (první) a druhou trochejskou dipodii (člověka, i). Právě druhá dipodie je podle Hrabáka pro Jungmannovo pojetí stopy nejvýznačnější, protože obsahuje syntaktickou pauzu, která se nachází po druhé těžké době. Navíc zdůrazněnou čárkou před spojkou i v poměru slučovacím. Jungmann tu spojuje trojslabičné slovo s jednoslabičným jinak než puchmajerovci, ti kladli syntaktický předěl na konec verše nebo stopy, nikoli doprostřed. Jungmann sice zachovává druhou hranici stopy, ale po syntaktické stránce ji rozbíjí. Pauza uvnitř stopy je větší než na konci. Josef Hrabák hovoří o „stopovém enjambement“. Toto drobení stopy, které vzniká kladením syntaktické pauzy do jejího středu, je podle Hrabáka pro Jungmannův překlad typické. Ve třetím zpěvu jsme ale takových veršů napočítali 22 procent, v prvním 18 procent, a ve druhém potom dokonce pouze 16 procent, ostatní končí sestupně. Takový výsledek spíše ukazuje na to, že se jedná o bezpříznakové užívání prostředku a s Hrabákem tedy nelze souhlasit, že by Jungmann často kladl syntaktickou pauzu do středu stopy s úmyslem ji rozbít. Je možné, že Hrabák za drobení stopy považuje i případy s čárkou před spojkou ve slučovacím poměru, ale taková byla ortografická norma Jungmannovy doby.

Druhý aspekt, ve kterém se Jungmann liší od předlohy, je metrická osnova. Milton nezachovává důsledně stejný počet slabik ve verši ani rozložení slovních přízvuků, Jungmann

je v obou ohledech důsledný a až na výjimky obojí v souladu s dobovými požadavky na sylabotónický verš přesně zachovává.

Veršovou vzestupnost Jungmann podle svých vlastních slov (1958, s. 13) řeší mužským zakončením: „*Chtěje co možné Miliona samého rytmem i mluvy důstojností vytvořiti, užil jsem jeho vlastního verše, toliko s trochaickým počátkem.*“ To nám ovšem nic zásadního neříká, protože podle dobové teorie verše se jamb od trocheje lišil jen svým začátkem. „*Prostomluvě nejbližší jsou metra, v kterých trochaický chod panuje, a tedy i jamby, protože ty jsou trochaei s předrážkou.*“ Jungmann (1846, s. 12) věřil, že užívaje trochej, překládá rozměrem originálu. Za slabiku, kterou přidává, považuje slabiku první, nikoli klauzuli. V tom spočívá další tvůrčí rozhodnutí. Mohl totiž sáhnout k jambu, jaký užívali puchmajerovci – k řadě trochejů s anakruzi. Jungmann si ale uvědomoval, že takový verš by byl pouze napodobeninou jambu a nemohl vytvořit iluzi vzestupného rytmu. Básnický jazyk nebyl natolik vyspělý, aby se mohl pokusit o stopový jamb, který ostatně není pro češtinu přirozený ani dnes, a Jungmann se nikde nezmiňuje, že by o tom uvažoval. Zvolil kompromisní řešení.

Proti vzestupnému Miltonovu blankversu se schématem U – / U – / U – / U – / U – /

tedy Jungmann většinou volí sestupné metrum typu – U / – U / – U / – U / – U U /

Pro rytmický charakter Jungmannova verše jsou dle Hrabáka (1959, s. 190) charakteristické tyto dva prvky:

1. Nejnápadněji z celého verše je mezislovním předělem vyznačována devátá slabika. Po stránce frázování je tak verš asymetrický. Miltonův verš naproti tomu směřuje k symetrickému tvaru. Nejvíce mezislovních předělů se nachází mezi pátou a šestou slabiku. Zatímco Milton tedy směřuje k pravidelnému tvaru 5 + 5 slabik, u Jungmanna je to 8 + 3.

S tím však nelze souhlasit. Hrabák má pravdu, že Jungmann, pokud jde o dělení na poloverše, předlohu nenapodobuje. Jeho verš skutečně nesměruje k pravidelnému rozdělení jako Miltonův. Zvláštností Jungmannova verše totiž je, že v poloze syntaktického předělu uvnitř verše žádná pravidelnost není. V prvních třech stech verších prvního zpěvu je distribuce následující:

po druhé slabice – 18, po třetí slabice – 19, po čtvrté slabice – 32, po páté slabice – 36, po šesté slabice – 49, po sedmé slabice – 27, po osmé slabice – 16, po deváté slabice – 15, po desáté slabice – 3, po jedenácté slabice – 3.

Podobně v prvních třech stech verších třetího zpěvu: po druhé slabice – 9, po třetí slabice – 25, po čtvrté slabice – 30, po páté slabice – 38, po šesté slabice – 26, po sedmé slabice – 20, po osmé slabice – 24, po deváté slabice – 30, po desáté slabice – 3, po jedenácté slabice – 5.

S výjimkou první a dvou posledních je distribuce v zásadě rovnoměrná.

2. Konec verše bývá u Jungmanna často vypointován jednoslabičným slovem. Díky tomu Jungmann dosahuje dojmu vzestupnosti, ale zároveň tak izoluje sousední verše. Při čtení totiž musíme na konci verše končícího akcentovaným jednoslabičným slovem udělat malou pauzu, abychom oddělili jeho přízvučnou klauzuli od první slabiky následujícího verše, která nese metrický přízvuk.

I to je pravda pouze v omezené míře. V prvním zpěvu, takto končí pouze 22 procent veršů, ve třetím verši 18 procent a ve druhém pouze 16. Průměrně tedy zhruba každý pátý. Je pravda, že Jungmann na konec verše staví i slova nepřízvučná, která tak dostávají metrický přízvuk

a jsou pointovaná:

I, 10: z směsice lid učil zvolený; či tě

hora těší Sionská

Jungmannův verš zůstává silně stopový v poměru k originálu, kde je přesah slova ze stopy do stopy společně s inverzemi častý. Tím je v porovnání s originálem dána jeho menší rytmická rozmanitost.

Neposlušnost první člověka i plod

2 0 / 1 0 / 2 0 / 2 0 / 0 0 1

stromu zakázaný, jehož požití

2 0 / 2 0 / 1 0 / 1 0 / 2 0 1

zhoubné vneslo smrt i bídu všelikou

2 0 / 2 0 / 2 0 / 2 0 / 2 0 1

na svět s ztrátou ráje, až nás Bůhčlověk

2 0 / 2 0 / 2 0 / 1 0 / 2 1 0

vykoupil a získal opět blažené

2 0 / 1 0 / 2 0 / 2 0 / 2 0 1

ono sídlo, - zpívej, Múzo nebeská!

2 0 / 2 0 / 2 0 / 2 0 / 2 0 1

Z dvaceti čtyř dvojslabičných stop je patnáct obsazeno dvojslabičnými slovy, která se kryjí se stopou, dvě čtyřslabičnými slovy, které tvoří dvě stopy. Jen pět stop tvoří odchylku ve smyslu drobení stopy, jak o něm hovoří Hrabák. Konce veršů mají s výjimkou prvního verše popsanou kadenci vytvořenou trojslabičnými slovy. V tomto ohledu je Jungmannův odklon od originálu značný.

Jungmannovy prozodické metody kritizuje Karel Štěpaník (1925, s. 265), který již v roce 1925 považuje Jungmannův překlad za zastaralý. Jungmannovi vyčítá právě především neměnnou metrickou osnovu: „*Myslím, kdyby se Jungmannův překlad napsal v řádcích na způsob prózy, bez rozdělení na verše, že by nás tak hned nenapadlo, je-li v něm nějaký rytmus.*“ V tom musíme dát Štěpaníkovi za pravdu, následující pasáže napsané bez rozdělení textu do veršů skutečně dojmem prózy působí.

Jej všemocná ruka Páně svrhla dolů po hlavě planoucího, s nadpovětrné oblohy, s ztroskotáním přehrozným a znicením, do bezedné záhuby, by meškal tam v poutech diamantových, a v horoucím ohni, ježto směl se s Bohem potkatí. (I, 44 – 50)

Tolik jich i více stádně přitáhlo, s kalnýma sklopenýma očima, v nichžto nějaká se záře radosti lesknula, že viděli, an vévoda nezoufá a že i v samé záhubě nejsou zhubeni; to vida, v tváři on polévá se barvou pochybnou, než však brzy zvyklou sebrav pýchu, hrdými slovy, která stín, ne pak i podstatu nesla důstojenství, krotí lahodně bázeň jich a zdvíhá kleslou odvahu. (I, 561 – 571)

Jungmann za Miltonem zaostává ve zvukomalebnosti, ve variaci krátkých a dlouhých slov, v aliteraci. O tu se v prvním zpěvu pokouší pouze dvakrát:

a divou pustinu,

žalář přehrozný a kolem jako pec

velká planoucí, ač žádné z plápolu (I, 62 – 64)

Množství, jaké ledná lidné pŭlnoci

bedra jedva vyřila, by přes Dunaj (I, 373 – 374)

Aby dosáhl přerývané intonace, Jungmann mění proti Miltonovi poměr větého členění k veršovému členění, dokonce i pořadí motivů.

Fall'n Cherube, to be weak is miserable,

Doing or suffering: but of this be sure,

To do ought good never will be our task,

But ever to do ill our sole delight,

(I, 157 – 160)

Spadlý Cherube, jest bídno, čiň neb trp,

slabým býti! Toho však buď jist, že se

v dobrém více nebudeme kochati,

ale ve zlém, v té naší jedné potěše,

(I, 168 – 172)

5.1.1 Přesahy

Jedním z nejúčinnějších prostředků, jak vytvořit v básni napětí, je využít rozdílů mezi hranicí verše a věty – přesahy. Jejich častým používáním se Jungmannův verš liší od verše, který užívali puchmajerovci. Přesahy užívá i Milton, ale za jiným účelem. U Jungmanna má enjambement opačný účinek než u Milтона – v originále funguje jako spojující prvek, kdežto u Jungmanna naopak text přetrhává. Jeho překlad je záměrně rozdělen na jednotlivé, ostře oddělené verše, což vede k přesunu pozornosti na lexikální stránku. Může za to sousedství dvou těžkých dob, poslední slabiky prvního verše a první slabiky verše následujícího, které mají slovní přízvuk. Jungmann systematicky odtrhává slova, která k sobě sémanticky i syntakticky patří. Oddělení navíc bývá zdůrazněno inverzním pořádkem slov *blažené ono sídlo* místo *ono blažené sídlo* nebo *blažené světla říši* místo *blažené říši světla*. Uvědomíme-li si důležitost epiteta v básnickém jazyce, jeví se trhání kontextu tím nápadněji. Miltonovy přesahy se Jungmann snaží zachovat

Nine times the space that measures day and night

To mortal men, he with his horrid crew

Lay vanquished, rolling in the fiery gulf

Confounded, though immortal:

(I, 50 – 53)

Devatero časů, jací den a noc

smrtnému vyměřují člověku,

s šeredným svým plukem ležel zmožený,

váleje se u propasti ohnivě

nesmrtelník, bez dechu.

(I, 51 – 55)

V tomto případě je přesah zachován tak přesně, že se shoduje i počtem slabik (*Confounded, though immortal – nesmrtelník, bez dechu*). Zároveň ale vidíme, že aby takové přesnosti vůči originálu Jungmann dosáhl, je nucen přidat verš. Tak nemohl postupovat pokaždé. Kde to možné nebylo, vznikají nové situace, nové enjambementy nebo se existující ztrácejí:

They heard, and were abashed, and up they sprung	Uslyší a hanbí se, a na <i>hbitá</i>
Upon the wing, as when men wont to watch	vzskočí <i>křídla</i> ; jak kdy bdíti <i>navyklí</i> ,
On duty, sleeping found by whom they dread,	jež byl spáti našel vůdce na stráži,
Rouse and bestir themselves ere well awake.	<i>válečníci</i> protrhnou a vzchopí se,
(I, 331 – 334)	pomatení za chvíli, než cele je mine dřímota. (I, 352 – 357)

Zde vzniká v překladu nový přesah. Další příklad naopak ilustruje ztrátu enjambementu.

for now the thought	teď blahosti
Both of lost happiness and lasting pain	ztráta trápí jej a muky pověčné.
Torments him; round he throws his baleful eyes	Kolem obrací své oči tesklivé,
(I, 54 – 56)	(I, 56 – 58)

V těchto případech jde o přesahy celých vět, jež jsou na důležitých místech zachovány, jinde přibývají přesahy nové nebo se existující ztrácejí. Lze však říci, že napětí mezi celými větami a veršem je v češtině zachováno. Je tu ale také napětí, které vzniká mezi jednotlivými částmi věty a veršem – zde se začínají uplatňovat rozdíly mezi oběma jazyky, které Jungmann musí řešit substitucí. Ta je nutná z toho důvodu, že v angličtině při jejím gramatickém slovosledu je těsné spojení větných členů v jiných situacích než v češtině. Jungmann používá těch těsných spojení, jejichž rozdělení veršovými přesahy je také v jazyce originálu.

Of man's first disobedience, and the fruit	Neposlušnost první člověka i plod
Of that forbidden tree	stromu zakázaný
(I, 1 – 2)	

Užívá těsného spojení *plod / stromu* podobným způsobem jako originál *the fruit / of that forbidden tree*. Pokud je tedy v angličtině i v češtině těsné spojení větných členů, může se Jungmann o tuto shodu opřít. Taková těsná česká spojení mu ale nestačí, protože angličtina má i varianty, které v češtině ekvivalent nemají. Spojení verba a objektu je v češtině volné, v angličtině těsné. Jungmann tedy stál před nutností přijít s takovými řešeními, která by mu pomohla udržet napětí mezi větnými částmi a veršem a která se v angličtině nevyskytují. Tato spojení se v Jungmannově překladu objevují a pravidelně, jde o záměrnou substituci, zejména v případech oddělování adjektiva od substantiva. V prvním, druhém a třetím zpěvu se tento typ přesahu vyskytuje pokaždé asi ve dvaceti procentech případů a je dominantním rysem, který udává tón celému překladu. V některých případech jde o nápadné kumulování tohoto prvku na místech, kde originál přesahy nemá:

First, what revenge? The towers of Heaven are filled	Jaké pomstě? <i>Nebeské</i>
With armed watch, that render all access	<i>náspy</i> oplývají vůkol <i>oděnci</i>
Impregnable; oft on the bordering deep	<i>strážnými</i> , jenž <i>vešken</i> nedobytečným
Encamp their legions, or with obscure wing	činí <i>přístup</i> . Často jejich plukové
Scout far and wide	rozhoštění leží po všech <i>bezdné</i>
(II, 129 – 133)	<i>hloubi</i> březích
	(II, 147 – 152)

Jungmann dokonce vkládá adjektiva i na místa, kde v originále nejsou.

His spear, to equal which the tallest pine	Kopím, proti němuž nejhrubší
Hewn on Norwegian hills, to be the mast	sosna, v horách uroubená norvejských
Of some great ammiral, were but a wand	k stěžni lodi válečné, by <i>outlou</i> se
(I, 292 – 294)	zdála třtinou... (I, 307 – 310)

5.1.2 Inverzní slovosled

Ve stylistické výstavbě textu směřuje k témuž cíli užívání inverzního slovosledu. Nejvýrazněji se jedná o odtrhávání slov, která k sobě významově patří, typicky adjektiv od svých substantiv. Jungmann navíc tento prvek, jak již bylo uvedeno, kombinuje s přesahy.

Tento prostředek v originále nenajdeme. Milton v souladu s pevně daným slovosledem angličtiny dodržuje soudržnost adjektiva se substantivem co nejtěsněji.

směle míní po *věcech*, až dosavad *Things unattempted yet in Prose or Rhyme.*

v próze ani v rytmu *nevypravených*. (I. 15 – 16) (I. 15 – 16)

klamuprázdné srdce *slavným* předkládáš *Before all temples th' upright heart and pure*

chrámům, vyuč mne... (I. 18 – 19) (I. 18)

Jungmann do české poezie nepřináší novinku. Inverzní slovosled obrozenci znají a signalizují jím vysoký styl. Typické jsou inverze adjektivum + genitiv + substantivum. Aby takových inverzí docílil, Jungmann často, tak jako ve verši 18, přidává adjektivum, které v originále nebylo, a zasahuje tak do Miltonova textu. Především takto přidává epiteta.

Warriors, the flow'r of Heav'n (I, 316) bojovníci, *sliční* nebes květové, (I, 335)

To slumber here, as in the vales of Heav'n? jako jindy v *květných* nebe dolinách?

(I, 321) (I, 341)

Mohlo by se zdát, že k inverzím Jungmann sahá z metrických důvodů, ale není tomu tak. Užívá je i v situacích, kdy bylo možné zachovat metrickou osnovu i při bezpříznakovém slovosledu. Jeho důvod je jiný – díky nim se větný přízvuk a důraz přesouvá na adjektivum.

I, 52: smrtelnému vyměřují člověku

I, 69: sladké, ač jest všudy, není naděje:

I, 135: ač jej přehluboké hnětlo zoufání

I, 146: tato vojska hroznou všecka záhubou

Syntagma *smrtelný člověk* by fungovalo jako jeden významový celek a mělo by jeden větný přízvuk. Roztržením dvojice slov však větný přízvuk dostává jak slovo *člověk*, tak slovo *smrtelný*. Tímto způsobem využívá Jungmann větného přízvuku k vytvoření požadovaného rytmu. Nedá se však říct, že by Jungmann přesouval větný důraz automatizovaně, na stejné místo.

I, 477: z skály plyne mateřské

I, 483 temnou modlářského Judy ohavnost

I, 498: potok břehy smáčí úrodné

I, 504: vystavil a mrzké páčil oběti

I, 518 – 519: všecko pobil prvorozené

v zemi Egyptské, i lid, i hovada

Se signalizováním vyššího stylu pomocí inverzního slovosledu souvisí i snaha o „vysoký slovník“. Ta byla dána už povahou předlohy, která je plná neobvyklých slov, v běžné angličtině vzácně užívaných, navíc jí hrála do karet struktura verše, jež svou stopovou vyhraněností podporovala izolování slova. U Jungmanna k izolování slova vedle stopovosti přispívá také syntaktické vyhrocování verše, jeho intonační rozdrobení, trhání kontextu přesahy a drobení stopy. Všechny tyto prvky dohromady vytvořily ideální příležitost pro užívání neologismů. Metrická struktura byla přizpůsobena základnímu požadavku básnického jazyka – dominantnímu postavení lexikální stránky. Často se také vyskytuje zesílení slovního přízvuku u slova, které není odůvodnitelné jeho pozicí ve větě, ale právě jeho lexikální charakteristikou. Například u neologismů nebo mytologických a biblických jmen. Zde se nejlépe ukazuje, že specifická Jungmannova práce s veršem slouží jeho celkovému stylistickému záměru. Pro potvrzení toho, v čem viděl dominantu svého překladu Jungmann, se podívejme na změny, které učinil ve druhém vydání z roku 1843. Zatímco metrická struktura zůstává stejná, v zásadě všechny změny, které Jungmann udělal, se týkají lexika.

v proze ani v rytmu nevypravených (I, 16)

x

prosou ani veršem nevypravených

plana, sklamal máteř lidské rodiny (I, 36)

x

plana, zklamal matku lidské rodiny

5.2 Lexikální rozbor

Po lexikální stránce si Jungmann k překladu mohl jen stěží zvolit obtížnější text než Ztracený ráj. „*Charakteristická vznešenost stylu Miltonova Ztraceného ráje byla dána nejen tématem, ale i lexikem, bohatým na speciální výrazy a na četná abstrakta.*“ (Vodička, 1960, s. 243) Odlišnou šíří slovní zásoby, se kterou pracovali Milton a Jungmann, naznačíme na Jungmannově práci s epitety.

Slovo *horoucí* se v Jungmannově překladu vyskytuje patnáctkrát, v originálu mu odpovídá devět různých slov. V pěti případech *burning*, po jednom *penal*, *Stygian*, *of fire*, *fiery*, *burnt*,

hot, scalding a torrid. Dvakrát Jungmann epiteton přidává na místě, kde Milton adjektivum neměl.

I, 48 penal fire – I, 49 horoucím ohni

I, 69 burning sulphur – I, 71 siry horoucí

I, 210 burning lake – I, 222 moři horoucím

I, 239 Stygian flood – I, 251 horoucích vln

I, 280 lake of fire – I, 295 moři horoucím

I, 296 burning marl - I, 311 horoucí celině

I, 377 fiery couch – I, 399 tůně horoucí

I, 418 to Hell – I, 444 v peklo horoucí

I, 562 burnt soil – I, 608 horoucích drahách

II, 169 burning lake - II, 194 horoucímu jezeru

II, 576 burning lake - II, 663 jezero horoucí

IX 67 hot Hell - IX, 535 horoucí peklo

X, 556 scalding thirst – X, 631 žízeň horoucí

XI, 844 clear sun – XI, 947 slunce okem horoucím

XII 634 torrid heat – XII, 700 vedrem horoucím

Totéž u slova lítý. Z 31 výskytů u Jungmanna v originále dokonce osmkrát epitet není, pětkrát má Milton fierce, třikrát dire, dvakrát furious a po jednom třináct dalších adjektiv.

I, 77 tempestuous fire – I, 80 ohně litého

I, 94 dire arms – I, 99 lité braně

I, 304 fierce winds – I, 322 větry lítými

I, 335 evil plight – I, 358 lítých muk

I, 666 highly they raged – I, 723 lité zuří

II, 69 mixed II – II, 80 mu zasuly lítě
II, 95 heighth enraged – II, 110 v lítém vzteku
II 219 fierce heat – II, 251 lítou horkostí
II 285 retain the sound – II, 328 zvuku větrů šumících, jenžto lítě perou
II, 863 that on my bowels feed – II, 1000 na mých se lítě pase vnitřnostech
II, 898 champions fierce – II, 1042 liti sokové
II, 951 hubbub wild – II, 1103 lítý jek
II, 957 in that noise – II, 1109 v lítém jeku
VI, 58 reluctant flames – VI, 69 s lítým ohněm
VI, 97 rushing sound – VI, 114 lítý hřmot
VI, 205 nor stood at gaze – VI, 246 nemeškají, vyřítí se lítým ouprkem
VI, 215 under fiery cope²⁵⁷ – VI, 258 se stírají lítě ouprkem
VI, 248 ranging through the dire attack of fighting – VI, 300 vrazí mezi dav bojujících nejlítěji
Vi 315 should combat – VI, 383 lítý svedly boj
VI, 357 furious king – VI, 433 krále lítého
VI, 665 with jaculation dire – VI, 793 lítým sražením
VI, 751 flashing thick flames – VI, 888 lítým plamenem
VI, 765 fierce effusion – VI, 907 výlevy líté
VI, 813 all their rage – VI, 966 lita zřivost
VII, 213 furious winds – VII, 240 větry lítými
VII, 457 wild beast – VII, 530 líté šelmy
X, 232 outrageous flame – X, 264 lítý plamen
X, 279 grim feature – X, 313 líté strašidlo
X, 478 fiercely – X, 543 lítě
X, 1074 rude in their shock – X, 1223 lítým střasknutím

XI, 641 threatening war – XI, 727 lítou vojnuu hrozící

U adjektiva *strastný* se ze sedmnácti výskytů u Jungmanna v originále pouze slovo *irksome* vyskytuje dvakrát.

I, 60 the dismal situation, waste and wild – I, 62 strastnou tu a divou pustinu

I, 134 dire event – I, 143 strastnou příhodu

I, 243 lost Archangel – I, 256 strastný archanděl

I, 339 evil day – I, 361 dnů strastných

I, 593 Archangel ruined – I, 643 archanděl strastný

II, 123 ominous conjecture – II, 141 strastným přebídného konce úkazem

II, 441 abortive gulf – II, 507 kotlinu strastnou

II, 549 hapless fall by doom of battle – II, 634 strastnou v bitvě porážku

II, 752 miserable pain – II, 867 bolest strastná

V, 35 irksome night – V, 44 strastné noci

V, 223 seven-times-wedded maid – V, 263 dívku sedmi mužům strastně snoubenou

VI, 265 heaviest – VI, 322 nejstrastnější

IX, irksome toil 242 – IX, 271 strastných lopot

IX, 918 thoughts disturbed – IX, 1067 rozpakům strastným

X, 132 calamitous constraint – X, 153 strastné mušení

X, 984 woeful race – X, 1119 strastné plémě

XI, 763 visions ill foreseen – XI, 858 strastné divadlo

Dalším typickým znakem Jungmannova překladu jsou charakteristické složeniny, typicky adjektivní, jejichž výskyt v rukopisech Robert Sak uvádí jako důkaz své hypotézy, že Jungmann mohl stát za jejich zfalšováním.

V prvním zpěvu se jich nachází dvanáct:

trůnovládny, rudokřídly, zemorodci, modloháj, vínorodného, lidozhoubce, staromezný, malomocného, prvorozenství, středovětrném, blahoslaveném, hustěchvěných.

Ve zpěvu třetím dvacet dva výskytů celkem osmnácti slov:

prvorozený, spoluvěčném, novovzešlý, jednorozený, prvorodiče, blahoslavený, dlouhočekání, věkozvučné, chvalozpěvy, bohopustá, bravokrmných, holopusté, vichrobitné, dobročinná, dalekostinné, samočistou, pěknokřídlych, bystrooký

Většina z nich se do češtiny dostává vlivem Przybylského překladu. Pro polštinu je takový způsob tvoření slov typičtější.

Veliké problémy má Jungmann u abstraktních slov latinského původu. Následující slovní spojení dnes znějí neobvykle, ale spíše v záporném smyslu.

Lethe the river of oblivion rolls

Lethe, řeka zapomenutí,

Her wat'ry *labyrinth*, (II, 583 – 584)

vážně kroutí vodní *zmateniny* své (II, 672 – 673)

I, 117: this empyreal substance cannot fail – I, 127: nemůž-li bytost nadvětrná pojíti

I, 138: gods and Heavenly essences can perish – I, 148: pojít bylo božským podstatám

bowing lowly down to *bestial* Gods; (I, 434 – 435) – a nízko kořil se *ukydáním* bohům; (I, 459 – 460)

I, 482: Nor did Israel escape the infection – I, 512: zapáchal tím jedem také Israel

I, 768: the hiss of rustling wings – I, 834: hustěchvěných křídel jekem šumícím

X, 601: this vast unhidebound corpse – X, 683: tu dršťku ochablou

X, 632: till crammed and gorged, nigh burst – X, 719: až nacpání a nažráni jsouce k zdechu

Další příklady už nejsou z dnešního pohledu vulgární, ale ukazují, jak těžko se Jungmann vypořádával se slovy, pro něž čeština neměla odpovídající protějšek.

Clothed with *transcendent brightness* didst outshine

hojným bleskem odín byv,

Myriads though bright

svítil nad tisíce duchů přejasných!

(I, 86 – 87)

(I, 90 – 91)

Transcendent ve smyslu přesahující smyslové i rozumové možnosti je nahrazeno adjektivem *hojný*. Ztrácí se filozofický i teologický odstín a není to náhoda, slovo *transcendent* se v textu vyskytuje ještě dvakrát a vždy je přeloženo slabou a nepřesnou substitucí:

Satan, whom now *transcendent* glory raised

Satan, jehož sláva *jasná* zvýšila

Above his fellows, with monarchal pride

nade druhy své, jsa vlastní vědomým

(II, 427 – 428)

sobě ceny, samovládce nadutý

pýchou (II, 491 – 494)

which th' Almighty seeing,

Kteréž vida Všemohoucí, uprostřed

From his *transcendent* seat the saints among,

svatých, s sídla svého *paprskového*

(X, 613 – 614)

(X, 698 – 699)

Milton čerpal ve Ztraceném ráji také z mytologie a jeho text je protkán názvy zemí, měst, míst i osob. V Satanově armádě tak jsou Thammuz či Moloch, zároveň s nimi však i Saturn a Jupiter.

První Moloch byl, král strašný, zbrocený

First Moloch, horrid King besmeared with blood

krví lidských obětí a slzami

Of human sacrifice, and parents' tears,

rodičů, ač jim pro trub a bubnů chřest

Though for the noise of drums and timbrels loud

slyšet nebylo svých vřesku nemluvnat,

Their children's cries unheard, that passed through fire

daných v zápal modle jeho zuřivé.

To his grim idol. Him the Ammonite

Ctil ho Ammonita v Rabbě, na vodných

Worshipped in Rabba and her wat'ry plain,

rovinách, a v Argobě a Bazanu,

In Agrob and in Basan, to the stream

až tam k proudu nejzážšího Arnona.

Of utmost Arnon. Nor content with such

Nejsa spokojen tím smělym sousedstvím

Audacious neighbourhood, the wisest heart

zmámil srdce krále moudrého, a hle,

Of Solomon he led by fraud to build

proti chrámu Páně staví jemu chrám

His temple right against the temple of God

Šalomoun; a obracuje v modloháj

On that opprobrious hill, and made his grove

sličnou Hinnon dolinu, jež Tofetem	The pleasant valley of Hinnom, Tophet thence,
slově odtavad, a černou Gehennou,	And black Gehenna called, the type of Hell.
strašným pekel obrazem. Ted' přitáhl	Next Chemos, th' obscene dread of Moab's sons
Chamos, synů Moab chlipné strašidlo,	From Aroer to Nebo, and the wild
od Aroer ku polední Abarim,	Of southmost Abarim; in Hesebon
poušti; v Hesbon, Horonaim a ve Seon	And Horonaim, Seon's realm, beyond
království, bliž Sibna vínorodného	The flow'ry dále of Sibma clad with vines,
květné doliny, až k Asfar jezeru.	And Eleale to th' Asphaltic pool.
Peor druhé jeho jmě, kdy ponuknul	Peor his other name, when he enticed
Izraele v Sittim, na své od Nilu	Israel in Sittim on their march from Nile
cestě, vzdáti jemu smilné oběti;	To do him wanton rites, which cost them woe.
vylita jest na ně Páně horlivost!	Yet thence his lustful orgies he enlarged
Odtud rozšířil svou mrzkost oplzlou	Even to that hill of scandal, by the grove
téměř k háji lidozhoubce Molocha,	Of Moloch homicide, lust hard by hate;
k hoře pohoršení; vražda s chlipností	Till good Josiah drove them thence to Hell.
sousedila, až je zbožný Joziáš	With these came they, who from the board'ring flood
obě odtud zahnal v peklo horoucí.	Of old Euphrates to the brook that parts
S nimi přišli ti, jenž tam, kde plyne Frát	Egypt from Syrian ground, had general names
staromezný, až kde Egypt od Syrska	Of Baälim and Ashtaroth,
dělí reka, slouli Astoret a Bál,	

V těchto jedenatřiceti verších originálu (I, 392 – 422) má Milton třicet jedna vlastních jmen, z nichž Jungmann zachovává dvacet devět. Vynechává dvě – Nebo a Eleale, tedy malou, ale nezanedbatelnou část. Za pozornost stojí trojice *Hinnon*, *Hesbon*, *Sibna* (v originále *Hinnom*, *Hesebon*, *Sibma*), kde se Jungmannova řešení shodují s těmi, která užil Bürde. Biblická vlastní jména počesťuje – Šalomoun, Joziáš, využívá přitom Bibli Kralickou, kterou považuje za jeden ze základních kamenů spisovné češtiny. Většinu neznámých cizích jmen ale překládá přepisem. O substituci českému čtenáři neznámých božstev bohy slovanskými se Jungmann až na jednu již zmíněnou výjimku (Perun) nepokouší. Jungmann tuto lexikální oblast překládá

věrně. Malé množství slov vypouští, ale ne tak výrazně, aby oslabil Miltonův básnický záměr. Substituci využívá v jediném případě.

Další skupinou jsou termíny. Zde se Jungmann musel potýkat asi s největší výzvou, protože čeština počátku 19. století neměla odpovídající politickou, právní, teologickou ani filozofickou terminologii. Zajímavé je i to, jak Jungmann některá slova záměrně nepřekládal. V Miltonově originálu se na příklad slovo *monarch / monarchy* vyskytuje jedenáctkrát, ale Jungmann je s jedinou výjimkou (mocnář) vždy překládá oslabeným, obecnějším výrazem – vláda, království, král nebo dokonce dlouhým opisem – ten, jenž teď řídí nebe sám (I, 692 – 693). Slovo monarcha, monarchie, monarchický nenajdeme ani jednou. Zde pravděpodobně sehrál roli jiný faktor, strach z cenzury.

U Astronomické terminologie se Jungmann neměl kde inspirovat, protože česká slova neexistovala. Jelikož tuto oblast ale pravděpodobně nepovažoval za stejně důležitou jako terminologii filozofickou a teologickou, následující pasáž ve svém překladu zcela vynechává. Těchto šest veršů je vůbec nejdelším nepřeloženým úsekem v celém překladu.

In sextile, square, and trine, and opposite,

Of noxious efficacy, and when to join

In synod unbenign, and taught the fixed

Their influence malignant when to show'r,

Which of them rising with the sun, or falling,

Should prove tempestuous: (X, 659 – 664)

Filozofické terminologie se Jungmann zhostil úspěšně. Jím užitá termíny se ve velké míře vžily a právě z jeho práce vycházel Antonín Marek při psaní své Logiky, ve které představil kompletní české filozofické názvosloví. Ukázka z pátého zpěvu ilustruje problematickou pasáž, s jejímž řešením se musel Jungmann potýkat.

flours and their fruit,

Man's nourishment, by gradual scale sublimed

To vital Spirits aspire, to animal,

To intellectual, give both life and sense,

Fancy and understanding, whence the soul

Reason receives, and reason is her being,

Discursive, or intuitive; discourse

pak z květu plod

krmě člověka, již v moci životní

vzniká stupněm, v živočišné, v duchovní;

dává smysl a život, vtip a obraznost.

Odtud rozum povstává, a rozum jest

bytnost duše: smýslící i patřící;

onen člověku, ten duchům vlastnější;

Is oftest yours, the latter most is ours.

(V, 561 – 567)

(V, 482 – 489)

Archandělův výklad, který má odpovědět Adamovi na jeho otázky, je plný filozofických termínů jako *vital spirits, intellectual, sense, fancy, understanding, soul, reason, discursive, intuitive, discourse*. Jak si s nimi Jungmann poradil? Dnes by asi málokterý čtenář pochopil, že *moci životní* odpovídají *spiritus animales*, odkazují k Descartesovi a karteziánství a odpovídají termínu *živočišní duchové*. Také dualita mezi *understanding a reason*, dnes u Kanta apriorní a aposteriorní rozum, je u Jungmanna setřena – *vtip x obraznost*. V tomto případě ne překladatelskou chybou, ale změnou pořadí pojmů. Dvojice *discursive – intuitive* ukryvající se za dvojicí *myslící a patřící* je ovšem z dnešního hlediska jen těžko obhajitelná. Bylo by ovšem nespravedlivé tato řešení Jungmannovi vyčítat, protože na počátku 19. století nebyly odpovídající termíny buď k dispozici vůbec, nebo nebyly ustálené a za uplynulých 200 let byly nahrazeny jinými. Je pozoruhodné, že Jungmannův překlad, který je celkově delší než originál, je v této pasáži o verš kratší. Jak bude ukázáno v části věnované délce textu, v popisných pasážích Jungmann neváhal do překladu přidávat slova, která v něm nebyla, zejména epiteta, v terminologických pasážích naopak nezřídka slova vypouští a svůj překlad zkracuje.

U teologické terminologie to měl Jungmann zdánlivě jednodušší, protože alespoň tu čeština do jisté míry měla.

Others apart sat on a hill retired,
In thoughts more elevate, and reasoned high
Of Providence, Foreknowledge, Will and Fate,
Fixed Fate, Free Will, Foreknowledge absolute,
And found no end, in wand'ring mazes lost.
Of good and evil much they argued then,
Of happiness and final misery,
Passion and apathy, and glory and shame,
Vain wisdom all, and false philosophy:
(II, 557 – 565)

si sedli na stranném
jiní vršku opodál a hloubali
myslí vznešenou, co to jest opatrnost,
předvzděnění, vůle, los: los nezměnný,
vůle zvolná, předvzděnění ouplné.
V zmatení tom bludném konce nenašli.
Mudrovali mnoho o dobrém a zlém,
o blaženosti a bídě konečné,
o vášni a klidu, o haně a cti.
Vše to marné umění a jalová
moudrost, (II, 642 – 652)

Providence je prozřetelnost, nikoliv opatrnost, ale jinak Jungmann z tohoto souboje s Miltonem vychází se ctí.

5.3 Nepřímý překlad

Rysem, který se u nás v Jungmannově době projevuje výrazněji než v sousedních literaturách, je překládání z druhé ruky, tedy nepřímý překlad z cizího překladu, nikoli z originálu. Takový překlad není klasicisty považován za méně hodnotný a obrozenci se netají, že se k němu uchylují. Přiznání, že tak činil i Jungmann, nacházíme v jeho dopise Markovi (1881, s. 518): „*Při tom chci pomaličku překládati Dona Quijota, zatím podle Floriana, nemaje španělského, časem podle originálu to přejudu.*“ Jungmann zde má na mysli francouzský překlad, který pořídil Jean-Pierre Claris de Florian.

Metoda překládání z druhé ruky není jednotná. Překládá se buď podle cizí verze a poté dojde ke kontrole podle originálu (jak píše Jungmann o Donu Quijotovi, jehož překlad nedokončil), nebo podle originálu, s tím, že překlady jsou užívány jako pomůcka pro obtížná místa. Závislost na cizím překladu se projevuje v místech, která jsou v předloze složitá, a k jejichž interpretaci konzultuje překladatel cizí překlad.

Nejčastějším zprostředkujícím jazykem je polština. Požadavek, aby se překládalo přes ni, formuluje už Puchmajer (1881, s. 195) v předmluvě ke Chrámu gnídkému. Varuje zde také před přílišným překládáním z francouzštiny, angličtiny a zvláště němčiny: „*Národ polský, jazykem s námi sbratřený, může se nám státí studnicí nevyvažitelnou... Dvojí z toho nám užitek vplyne; předně: překládajíce něco z cizozemštiny do našeho jazyka českého, uspoříme sobě, budeme-li míti též přeložení polská po ruce, polovici práce své; a za druhé: budeme se lepším slovanským vyjadřování se způsobem učiti, a tak nebude se potřebl čeho obávati, že tou nemotornou poněmčilou češtinou všecko se pokazí a zmate.*“

Překlady polských překladů a adaptací jsou považovány za překlady polské literatury. To je důsledek klasicistické teorie – překlad přestává být dílem původního autora a stává se rovnoprávným členem překladatelovy národní literatury. Macura (1995 s. 61): „*Jazyková podoba textu byla považována za skutečnost natolik rozhodující, že také dostatečně opravňovala u skutečných překladů a adaptací k označení autorství české obměny jménem překladatele.*“ Překlad z příbuzného jazyka řeší Puchmajer nejjednodušším možným způsobem – fonetickým překladem. Přebírá vše, co lze hláskově počeštit, v poezii především rýmová slova. Ta, která nemají v češtině protějšek, uvádí jako neologismy. Jungmannovo (1846, s. 27) „*Čím podobnější sobě dva jazykové, tím snazší překládání z jednoho ve druhý.*“ tu platí plně. Překládáním přes polštinu vytváří Puchmajer kulturní vzor, jehož se drží další,

včetně Josefa Jungmanna. Prvním, kdo metodu překladu z druhé ruky zpochybňuje, je až na konci obrození Jakub Malý (1852, s. 16): „*Když pak často již i to rozdíl činí, bereme-li ku překládání to neb ono vydání textu, ježto jsou nestejně správnosti, jakýž teprve rozdíl jest v tom, překládáme-li z jazyka původního anebo zase z cizího překladu!*“

Jungmann nikde nepřiznává, že by Ztracený ráj překládal nepřímo. V úvodu k prvnímu vydání svého překladu se zmiňuje o italském překladu, dvou francouzských, třech německých

(v próze od Bodmera v Zürichu 1749, v hexametu od Zachariae, Altona 1760 a od Bürde v jambu, Berlin 1793), překladu ruském a polském (do polského jazyka od Jacka Przybylskiego v rýmích, v Krakově 1791). Jungmann tedy o těchto překladech věděl. Zda je při překládání používal, se pokusíme ukázat v analýze jeho překladu. Pokud Jungmann překládal přes cizí překlady nebo přinejmenším s jejich pomocí, mělo by se to na bodech, které Levý uvádí, projevit. Zajímavý je v této souvislosti fakt, že Jungmann zmínku o polském překladu v pozdějších vydáních Ztraceného ráje vynechává. Na polský překlad se z těchto důvodů zaměříme.

Již Emanuel Chalupný (1912, s. 393) se domnívá, že Jungmann nepřekládal Ztracený ráj výhradně z originálu: „*Pro pochopení originálu a usnadnění českých obrátů v místech obtížných vzal si k ruce dílo S. G. Bürde. Pomůckou k tvorbě českých výrazů byl mu polský překlad, jež v roce 1791 vydal Jacek Przybylski. Věcné poznámky k dílu a z části i jiné stránky čerpal ze staršího německého převodu J. W. Zachariova (1765).*“ Štěpaník (1925, s. 262) s Chalupným souhlasí: „*Zacharie byl asi Jungmannovi svým překladem nápomocen, když nevěděl, jak vystihnout smysl anglického znění.*“

5.3.1 Znalost angličtiny

Proč by měl Jungmann chtít mít při překládání k dispozici německý a polský překlad? Pravděpodobnou odpovědí je, že německy i polsky uměl lépe než anglicky. Kromě toho mohl polského překladu využívat ke svému programovému cíli, k obohacování slovní zásoby z polštiny, a činit tak v souladu s dobovými normami nastavenými Puchmajerem. Na tom, jaké byly Jungmannovy znalosti angličtiny, nepadá shoda. Chalupný (1947, s. 388) míní, že byl „*dobře připraven důkladnou znalostí angličtiny i češtiny*“, či dokonce „*angličtinu ovládal dokonale*“. Vodička (1960, s. 242) s vysokou úrovní Jungmannovy angličtiny nesouhlasí,

podle jeho názoru Jungmann: „*neznal spolehlivě anglicky a používal i prostřednictvím překladů německých a polského překladu J. Przybylského*“

Jungmannova překladatelská metoda a jeho znalost angličtiny se nejlépe ukazují na evidentních chybách v překladu, které prozrazují, že jeho znalosti angličtiny měly trhliny.

<i>Nine times the space that measures day and night</i>	<i>Devatero časů, jací den a noc</i>
To mortal men, (I, 50)	smrtnému vyměřují člověku (I, 51)

V dalším příkladu z druhého zpěvu zaměňuje význam anglického *hole* – klíčová dírka s německým *hohl* – anglicky *hollow* – česky *dutý*.

then in the key-hole turns	doslova: potom se v klíčové dírce otočí
Th' intricate wards (II, 876 – 877)	spletité zuby klíče

Jungmann (II, 1014 – 1015): zakrouží v dutém zámku klíčem zubatým

Jinde Jungmann považuje verbum za substantivum. Milton přirovnává víření atomů k pohybu písku na poušti. Jungmann vynechává místní jméno (Barka), překládá *levied* jako *vzbouřen*, ačkoli to *levy* znamená povolání na vojnu, a *to side* si vykládá jako dativ substantiva, nikoli jako infinitiv verba (*to side* – podporovat, stranit). Proto překládá *do hory*.

(atoms) unnumbered as the sands	bezčíslní, co písek na vyschlých
Of Barca or Cyrene's torrid soil,	u Cyreny pustinách, jenž od větrů
Levied to side with warring winds, and poise	zápasících <i>vzbouřen</i> bývá <i>do hory</i> ,
Their lighter wings.	ku přidání váhy lehkých křídélům jich;
(II, 903 – 906)	(II, 1048 – 1051)

doslova: (atomy) nespočetné jako písek

Barky nebo žhavé půdy Cyreny,

povolané, aby podpořily válčící větry a vyrovnaly

jejich lehká křídla

Za chyby, které nejsou vysvětlitelné jinak, než Jungmannovou nedokonalou znalostí angličtiny, je nutné považovat i následující příklady z desátého zpěvu:

<i>Accountable made haste to make appear</i>	Oni před trůn Otce svrchovaného
(X, 29)	<i>vydat oučet kvapili...</i> (X 31 – 35)

Jungmann se mylně domnívá, že se *accountable* vztahuje k *they* (k andělům), nikoli k *haste*.

O Son, why sit we here each other viewing	Dítě mé, proč tuto na se hledíce
Idly, while Satan our great author <i>thrives</i>	prázdňíme, an Satan, velký rodič náš,
In other worlds, and happier seat <i>provides</i>	do jiných se <i>zabral</i> světů, <i>hledaje</i>
(X, 235 – 237)	šťastnějšího sídla nám, svým potomkům
	(X, 266 – 269)
Over the <i>vexed</i> abyss, following the track (X, 314)	nad <i>poddutou</i> hloubí ustavený most (X, 352)
And planets, <i>planet-struck</i> , real eclipse (X, 413)	<i>naražené jako mrtvici</i>
	planety teď opravdové trpěly zatmění. (X, 463)
Thus was th' applause they meant,	Tak se jejich pochvala
Turned to <i>exploding</i> hiss, (X, 545)	hvizdem stala <i>potupným</i> ... (X, 618)
Yet parched with scalding thirst and hunger fierce,	pro krutý jim hlad a žízeň horoucí,
Though to delude them <i>sent</i> , could not abstain, (X, 556)	ač že posměch <i>čiji</i> , nelze zdržet se (X, 631)
<i>not</i> the touch, <i>but</i> taste deceived (X, 563 – 564)	ta chuť i cit podváděla <i>spolu</i> (X, 639 – 640)
No <i>homely</i> morsels, and whatever thing (X, 605)	<i>neposlední</i> lahůdky, a cožkoli (X, 688)
The spirit of man,	ten člověčí,
Which God inspired, cannot together perish	duch, jež Bůh mi vdechl, by nemohl pojíti
With this corporeal <i>clod</i> ; (X, 784)	spolu s tímto tělesným svým <i>oděvem</i> : (X, 884)

za nejlepší cestu, jak z češtiny vypudit germanismy. K tomu připomínáme Jungmannovo zamlčování existence Przybylského překladu ve druhém vydání překladu.

Abychom zjistili, jak velký význam měl Przybylského překlad, je třeba nahlédnout do Poznamenání slov pozatmělejších, Jungmannovu slovníku novotvarů či slov méně známých, který připojuje ke svému překladu. V prvním vydání překladu obsahuje 118 slov, z nichž u deseti je přiznán polský původ:

arciotec – praotec Adam, Arcivrah – Satan

bavím se – viz zabývám se

blahý – blažený, blahost, blaze, blahoslavím; sebou srozumitelná

bohuji – panuji co bůh

brž – nýbrž, anobrž, sed, sondern

cár – ne jak vůbec vyslovují čár; slovo od Tatarů k Rusům přešlé neb snad z slova Caesar

stažené; aspoň se obojí, car i cesar (zsar, zesar), nalézá v staré písni krajinské Lambery a

Pegam, od Supančice vydané v Lublani 1807. Znamená tolik co král.

čerpám – vážím, k. p. vodu. Odtud čerpadlo, viz Tham. Lex.

dav – u p. vody, lidu; veliké množství, tlačence

dech, dchu (dechu) – 1. Atem, 2. páry, opary, výzevy

dnový – rozdílné od denní. Záře vycházela k přivedení dnové jasnosti. H. T.

dostup – přístup, Zugang

dosíci – dosáhnouti, od starého sehu (sahu, sahl)

draha – cesta. Lex. Tham. Po draze – Po cestě!

harpynohý – kdo má nohy jako harpyje, obludy pod obrazem panen vyzáblých, s supovým

peřím a klikatými pazoury

hnusný – ošklivý, nechutný (ekel)

hrad – 1. tvrz, zámek (gorod), 2. krupobití, sl. grad od lat. grando

chmura – oblak, mrak, mračno; odtud chmurný, pošmourný

kolmý – příkrý, k. p. mez, vrch

látka – materia, Stoff. Vel. Lex. Quadr. na str. 273

linu (liji) – fundo, transg. lina; Voda se přes zábradla linula. Kuthen

loučím – nyní tolik co rozdvouji, odpojím; jindy však a v polském tolik co spojuji; pročez

sloučiti, polučiti jest spojiti

lup m. – loupež, kořist (loupím)

luskovatý krokodýl – t. j. šupinatý; pol.

mihota (pol. migota) – míhání (das Blinkern); viz míhám se v Lex. Thom.

mlčkem – mlčečky, potichu. Rva

myriáda – 10 000, z řeck. myrias

následovce m. (pol.) – následovník

nejzážší – nejzadnější (zadu, záz)

nevláda f. – nespráva, anarchie

obhled – okolek obezření, horizont

obraznost – obrazotvorná moc, fantasmie

obřad – řád, obsluha, ritus, ceremonia

obvod – okolek, peripheria

odvídám (pol.) – navštěvuji

oháňka f. – 1. ocas, 2. náradí k odhánění much, 3. vardle (Fächer).

ohon m. – ocas, oháňka

ohromný – 1. co ohromuje, mámí, 2. veliký, grandis

okeán – lépe než oceán; moře veliké

otvor m. – otevření (Öffnung)

oupor (upor pol.) m. – upírání, vzpor (Widerstand)

outrpnost – viz útrpnost

panovitě adv. – jako pán (herrisch)

pěstota f. (pol.) – nošení na rukou, milování

píle – pilnost, Lex. Thom.

planitý – rovný; pláň jest rovina. Thom. Lex.

planu, -ul, outi – hořeti. Vzplanu – shořím

ples m. – tanec

Polel m. – bůh manželství, Hymenaeus

poletí – začátek podzimu
polučuji – spojuji, viz loučím
popud – puzení; viz pud
porobný – podrobený, od poroby
porost m. – porostlina, tráva, bejlí
prohlížím, zhlížím etc. – lépe než prohlížím. Dob. Slov.
předmět m. – předvrh, Gegenstandt
přelud m. – fantom, obraz mysl mámící
převaz m. – hlavní břevno, spínka, svírka
příroda (rus. priroda) – přirození, natura
pstru se – strakatím se, peřestý jsem
pud m. – puzení, Trieb. Odtud rozpuď, popud, pudím
půlnebe – obhled, horizont
rozpačitý – kdo na rozpacích, v pochybnosti jest
rozsudce – rozsudí, arbiter, Schiedsrichter
ryha – struha, cloaca, Reschel
ryk – 1. křik dobytka, 2. jek, hluk, u p. moře, lidí; rykové (vády). Ryt. křest. na str. 150 vyd.

Proch.

skladný – harmonický, u p. verš
sklepení n. – klenutí. Od slova sklep, odkuž i obsklepím, zasklepím (umwölben)
snodárný – co sen působí, dává, somnifer
splyv m. – stok (splynutí)
spor m. – rozepře (Prozess)
sraz m. – Abgrund, praecipitium
střed – středek, prostřed, centrum. Odkuž zástředně – excentrice; vstředím – doprostřed
postavím
svíží (Dob. sviží) – mor. – čerstvý, u p. ovoce
siný – modrý. Odtud: zsinám, Euseb., zsinalý, k. p. rána
šumný – co šumí; k. p. břehy (zp. II), že tam často bouřlivý vítr šumí, ječí; odtud Šumava

tem m. nebo tma f. – pluk, legio. Háj.
tkvím, -íti – vězím, haereo
trest' f. – výbor, výběrek, quintessence
touha f. (pol. tega) – toužení, tesknost po něčem (Sehnsucht)
tvar m. – podobizna, pochop, idea. Dob
úkor m. – vejčitka, protivenství
úpor (oupor) – odpoírání, vzpor
úsvit m. – svítání, diluculum.
útrpnost f. – 1. passio 2. Mitleiden
útvor m. – stvoření, utvoření
val m. – 1. násyp okolo města, 2. velký běh, valem běží, 3. velká vlna na vodě; v tomto
rozumu vzato jest to slovo na několika místech, u p. v VII. zpěvu
vděk m. – 1. gratia, příjemnost, 2. díka, Dank
ves (veš) obs. – vešken; odkudž gen. všeho a ves mír (všeho míra). Universum
vesník – vesnický člověk
víruji – vírem letím; tím podle Vlachů chce básník znamenati rychlost
vstředím – viz střed
výřek, výřku m. (pol. wyrok) – vyřknutí, úsudek, Ausspruch
výspa (pol.) – ostrov. Od kořene vyspu (sypi)
vyznívám (zeji) – vydychuji, vykuřuji, tudyvýtev m. – výpar, pára (Dunst)
vzdoruji – navzdory dělám (trotzen)
vzduch – z rosk. vozduch, Luft. Toho slovece užito jest v zp. II. pro krátkost tam příhodnou
vznaměřím se dělati něco – t. j. umíním, počnu
vzplanu – shořím, viz planu
vzteklíce – furiae
zabylstvo n. (zabyvka Com.) – Unterhalt. Pam. Kutnoh.
zabývám se (bavím se) – sich unterhalten
zachycení n. – rozhorlení, nadchnutí (V. zp.)
zamražený – neranitelný (fest) Dob.

zápora – závora (Riegel)
zástava f. – žerd', tyč, korouhev (Standarte)
zástředně – viz střed
zbožním – bohem dělám
zdroj m. – žídlo, pramen; fons
zjev m. – ukázání, zjevení se
zkad – odkud
zlatoděj m. – adept, čistnář, alchymik
znak (sl.) – znamení
zslnu – oslnu, oslepnu; zslnou nebesa (v zp. III), t. j. nebešťané téměř oslepnou, zaražení jsou
bleskem
zteku, ztéci – outok činím; k. p. zteku město neb na město (stürmen)
zvaliště (od slova zvalím) – zbořeniště
zvrátný – tropicus
žídlo – zřídlo, pramen, zdroj, vrchoviště

Z těchto sto osmnácti slov Jungmann uvádí jako slova polského původu následujících deset:

loučím – v polském tolik co spojuji
luskovatý – t. j. šupinatý; pol.
mihota (pol. migota)
následovce m. (pol.) – následovník
odvídám (pol.) – navštěvuji
oupor (upor pol.) m. – upírání, vzpor (Widerstand)
pěstota f. (pol.) – nošení na rukou, milování
touha f. (pol. tega) – toužení, tesknost po něčem (Sehnsucht)
výřek, výřku m. (pol. wyrok) – vyřknutí, úsudek, Ausspruch
výspa (pol.) – ostrov. Od kořene vyspu (sypi)

U celé řady dalších slov, která v tomto seznamu neuvedených, nelze s určitostí říci, jestli je Jungmann přebírá ze staré češtiny nebo z polštiny. Je ale jisté, že pokud takové slovo

Jungmann našel v Przybylského překladu, přinejmenším ho polský překlad přivedl k tomu, aby ho vzkřísil v českém jazyce. Na opačné straně spektra potom stojí přebírání slov Puchmajerovou metodou, která byla naznačena výše. Tedy fonetickým přepisem. Význam polského překladu tkví v tom, že Jungmannovi umožňuje ve shodě s pojetím spisovné slovanské řeči přizpůsobit polský básnický materiál svojí domácí básnické potřebě. Někdy jsou to stará česká slova, která z češtiny vymizela, ale v polštině se zachovala. Těchto slov je dle zjištění Chalupného (1947, s. 390) hodně: „*Soupis polonismů, které z Jungmannova překladu pronikly do spisovného jazyka, obsahuje přes 200 slov, hlavně substantiv, a asi stejný počet různých slovních kombinací.*“

Jungmannovu argumentaci pro přebírání slov ze slovanských jazyků nacházíme v předmluvě k prvnímu vydání Ataly: „*Razeno mi... abych slůvce jiným Slovanům, nežli Čechům, známější, jako jsou tklivost, záliv, vějíř a t. d. v pouze česká proměnil, kteréž dobře míněné rady... uposlechnouti nemohu, tu prostřední jsem volil cestu, že každé pozatmělejší slovo dole vysvětlil jsem.*“ Slova potřebujících vysvětlení nakonec je 103, včetně například z ruštiny pocházejícího vějíře, nebo slov tkliwość a zalew, u kterých Jungmann přiznává jejich polský původ. Řada z těchto sto tří „zatmělých slov“ z Ataly se nachází i mezi těmi sto osmnácti, která Jungmann vysvětluje ve Ztraceném ráji: obřad, planu, polučuji, příroda, ryk, sklepení, vděk. To jsou všechno slova, která nenajdeme ani ve druhém vydání slovníku Karla Ignáce Tháma, které stejně jako Atala vyšlo v roce 1805. U nich tedy můžeme s určitostí Josefa Jungmanna tedy označit za toho, kdo je uvedl do češtiny.

Určit přesně u všech slov, zda pochází z ruštiny, polštiny nebo staré češtiny je dnes takřka nemožné, ale můžeme se podívat, jak Jungmann sám odhaluje jejich etymologii. U slova *loučím*, které dnes v češtině existuje pouze v pasivním *loučím se* Jungmann píše: „*nyní tolik co rozdvojuji, odpojím; jindy však a v polském tolik co spojuji; pročež sloučiti, polučiti jest spojiti*“ Tento polský význam pak Jungmann ve Slovníku uvádí jako druhý možný, přičemž Jungmannův první vychází z ruského *polučat'*.

Zajímavý je také původ slova *příroda*. Jungmann v poznamenání uvádí ruský původ: *příroda* (rus. *priroda*) – *přirození, natura* ale ve Slovníku už koriguje a pod b) uvádí také polský původ a navíc dále podle Markovy Logiky rozlišuje mezi polskou *przyrodou* a *jestotou*. Ve Ztraceném ráji Jungmann tohoto slova skutečně používá v širším smyslu než je ten polský nebo současný český. Dnes bychom v takovém významu spíše užili slova *nátura, povaha*:

tobě známa jejich příroda, dals i jména všem (VII, 571).

Další skupinu slov v Thámově slovníku nalezneme, byla tedy již za Jungmanna rozšířená, ale přesto stojí za zmínku z pohledu toho, jak s nimi Jungmann pracuje. Například u slova *ohromný* má Thám jediný význam, podle německých *betäubend* (omamný) a *bestürzend* (ohromený, zděšený). Jungmann však už uvádí významy dva: *ohromný* – 1. co ohromuje, mámí, 2. veliký, *grandis*. A právě tento rozšířený význam po vzoru polského *ogromny* ve Ztraceném ráji hojně využívá.

Tato práce si neklade za cíl sestavit komplexní seznam Jungmannových polonismů. Jak ukáží následující příklady, ani by to kvůli rozsahu nebylo možné. Následující stránky prokazují, že Jungmannovo přiznání v předmluvě Ztraceného ráje, že užil jednoho nebo dvou cizích slov je značně podhodnocené. Jungmann sám odkazuje na Thámův slovník z roku 1805. Pojdme se tedy podívat na sice neúplný, ale pro naše účely dostačující, výčet slov, která v Thámově slovníku nejsou, ale Jungmann je neuvádí ve svém seznamu zatmělých slov. Jsou to například: *blyskot*, *čupryny*, *nelaji*, *podobizna*, *podlaha*, *pomisiti*, *prahneme*, *prostota*, *teskny*, *vrkoče*, *vyzut*. Jungmann taková slova ve svém Slovníku vysvětluje různě. Některá nachází již ve staré češtině: *podlaha* (Slovník Tomáše Rešela) u jiných určuje více možných zdrojů: *vrkoče* (polský ale též staročeský původ). Za povšimnutí také stojí, jak pracuje se slovem *půlnoc*, kterého po vzoru polštiny užívá ve smyslu severu. Např. *to jest od půlnoci k poledni, jenž se širokostí země nazývá* (III, 623, pozn. 9). Ve svém Slovníku Jungmann za zdroj uvádí už Daniela Adama z Veleslavína. V šestnáctém století si však čeština a polština byly mnohem blíží než v době Jungmannově. V tomto případě Jungmann se vzkříšením starého slova neuspěl. Prosadil se ruský *sever*.

Míst, kde se Jungmann nechává inspirovat Przybylského překladem je mnoho a nelze je vyjmenovat všechna. Následující výčet by měl ale ukázat na pozoruhodné příklady a také prokázat, že Przybylského překladu Jungmann používal od začátku svého překládání až do konce. Většina následujících příkladů byla vybrána na základě bodů, které uvádí Levý (1996, s. 244 – 245) k identifikaci nepřímého překladu:

a) *odporuje-li překladatelské pojetí všemu, nač jsme v původním i překladatelském díle*

českého autora zvyklí a co mohlo za daných historických podmínek u nás vzniknout

b) *shoduje-li se nápadně s překladatelskými manýrami nebo lingvistickými zvláštnostmi*

kulturní oblasti, která mohla sloužit jako prostředník

c) *objevují-li se neporozumění, která mohla vzniknout jen překladem přes jiný jazyk*

Pocházejí tedy z takových míst v textu, kde při samostatném čtení Jungmannova překladu docházelo k nepochopení smyslu nebo kde se vyskytovala slova polského nebo obecně slovanského původu. Velká část potom pochází z pasáží, kde dochází ke grafickému členění textu do odstavců. Právě v těch se tři dané texty porovnávají nejsnáze a nejjednodušeji se hledá odpovídající pasáž v textech zbývajících.

V prvním zpěvu:

Inspirace Przybylským začíná už na začátku básně slovem Bůhčlověk.

Milton (I, 4 – 5): till one greater man

Restore us, and regain the blissful seat,

Przybylski(str. 7, 4 – 5): poki błogiego siedliska

Bóg Człowiek nasz Wskrzesciciel znowu nieodzyska.

Jungmann (I, 4 – 6): až nás Bůhčlověk

vykoupil a získal opět blažené ono sídlo

V prvních patnácti verších devátého zpěvu nacházíme hned několik shod ve formě obou překladů, pro které není zjevný důvod.

Nic więcej o rozmowach

Nic víc o rozmluvách

wiejską ucztę i obcując mile

mile posedě a při prosté ouctě

w nielasce

neláska

jak posępny Achilles

posupný Achil

Niezlekly, nieścigany Aniol przez noc całą

Celou noc se polem nebe rozlehlým

Rozległem polem Niebos konczyl drogę śmiało

Neustrašený a nestíhaný bral

Výrazy jako prostá úcta, neláska, posupný, nestíhaný, rozlehlý, Bůhčlověk a další jsou přímo přežaté z polštiny. O tom, že Jungmann Przybylského překlad používal, nemůže tedy být pochyb.

Milton (I, 128): O Prince, O Chief of many *throned* Powers

Przybylski (str. 11, verš 4): O Xiążę! wielu Potęg *Tronowładnych* Głowo!

Jungmann: (I, 137): Kníže, hlavo *trůnovládnych* mocnářů

Zde se Jungmann Przybylským nechává inspirovat k vytvoření nové složeniny.

Milton (I, 249 – 250): *Farewell* happy fields where joy forever dwells:

Przybylski (str. 14, verš 30): *Żegnam* was, o szczęśliwe pola!

Gdzie zawsze mieszka radość swobodna dola.

Jungmann (I, 262): *Žehnám* vás, vy pole věčně blažená!

Typický příklad, kde Jungmann foneticky opisuje z polského překladu, ale dochází k posunu významu. Satan zde nežehná polím, ale loučí se s nimi. Przybylski Miltonův význam zachovává, Jungmann po přepisu ne. Tento verš má Jungmann dokonce ve svém Slovníku a u tohoto příkladu píše význam slova žehnati: *s děláním kříže děkovati, vůbec děkovati.*

Milton (I, 406): Next Chamos, th' obscene *dread* of Moab's sons

Przybylski (str. 20, verš 1): Chamos: sprosne dzieci Moaba *straszydło*

Jungmann (I, 431): Chamos, synů Moab chlipné *strašidlo*

Další jednoznačná inspirace polským překladem.

Příklady z druhého zpěvu:

Milton (II, 28): Foremost to stand against the Thunderer's aim

Przybylski (str. 36, verš 10): Którego przedkowanie, gdzie sejmy lub marsze,

Pierwszym wystawia za cel Gniewu Piorunnika

Jungmann (II, 32 – 34): jehož nejvyšší

místo Perounově nejvíc oddalo ráně;

Jungmann tu do svého překladu díky Przybylskému vnáší slovanskou mytologii. Na jiném místě přitom slovo Thunderer, které zde přeložil jako Perun, překládá jinak.

Milton(VI, 490 – 491): Adverse, that they shall fear we have disarmed

The Thunderer of his only dreaded bolt.

Przybylski (str. 193, verš 7): Oni zląkli pomysła, że już w mocy naszymy

Jest Grot, którym świat cały ich Piorunnik straszycy.

Jungmann (VI, 596 – 597): Leknou se a pomyslí, že hřmiteli

odjata je střelba strašná.

Milton (II, 287): now with hoarse cadence lull

Przybylski (str. 45, verš 3): Teraz *chrapliwym* gwizdem znużonych żeglarzy

Jungmann (II, 330): *chraplavým* teď jekem plavce,

Tento příklad ilustruje, jak byla čeština v Jungmannově neustálená. Ve Slovníku Jungmann uvádí hned čtyři následující varianty slova: chřápavý, chřapavý, chřaplawý a chřapliwý.

Milton (II, 873): And towards the gate rolling her bestial train,

Forthwith the huge *portcullis* high up drew

Przybylski (str. 64, verš 5): Płozí ku bramie swój kłęb smoczy Postać dzika

I w momencie ogromne *spusty* krat umyka

Jungmann (II, 1011): plazí ku bráně svůj ohon zvířecí,

na rychlost pak zdvihši *spusty* ohromné

V Jungmannově slovníku u slova *spusta* najdeme význam dopuštění, spoušť ve smyslu katastrofy. U slova *spust* potom sice přiznaný polský původ, ale ve významu spuštění procesu. Žádný z těchto významů není překladem Miltonova *portcullis* (padací mříž).

Příklady ze třetího zpěvu:

Milton (III, 224 – 226): had not the Son of God

in whom the fullness dwells of love divine

his dearest mediation thus renewed

Przybylski (str. 80, verš 31 – 32): Lecz BÓG SYN *Pośrednictwo* naydroższe odnowił

I w całej pełni Boskiey Miłości przemowił:

Jungmann (III, 255 – 257): leč že Bůh Syn, v němžto bydlí úplnost
smilování božího, své *nejdražší*
prostřednictví takto *obnoví* a řce:

Třicátý první verš Przybylského překladu přejímá Jungmann foneticky a báseň se bohužel v tomto zásadním okamžiku, kdy se Bůh Syn nabízí jako vykupitel za lidské hříchy stává pro čtenáře těžko srozumitelnou.

Milton (III, 254 – 256): I through the ample air in triumph high
Shall lead Hell captive maugre Hell, and show
The powers of darkness bound.

Przybylski (str. 81, verš 32 – 33): W tryumfie przez *powietrzne* pola *poprowadzę*
Piekło w *przekorę* Piekłu okute w łańcuchy

Jungmann (III, 288 – 290): Já pak u vysokém slavně *pověří*
játé peklo na odivu *provedu*,
na příkoru peklu, všecky mocnosti
mrákot spaté v okovách.

Příklady ze čtvrtého zpěvu:

Milton (IV, 13 – 14): Yet not rejoicing in his speed, though bold
Far off and fearless, nor with cause to boast,

Przybylski (str. 101, verš 17 – 18): Jednak niepociesony przyśpiechem podróży
I nie mający jeszcze przyczyn chlubenie się

Jungmann (IV, 15 – 17): Jednak nepotěšený své prospěchem
drahy, smělé jakkoli a daleké,
aniž maje chlubení se příčiny

Zde Milton hovoří o rychlosti, zrychlení Satanova letu, ale Jungmann se nechává zmást Przybylského slovem *przyśpiech*, na jehož základě překládá jako *prospěch*. To ovšem nedává smysl. Polské *przyśpieszać* (*spěchat*) nemá s *prospěchem* nic společného.

Milton (IV, 304 – 307): She as a veil down to the slender waist
Her unadorned golden tresses wore
Dishevelled, but in wanton ringlets waved
As the vine curls her tendrils

Przybylski (str. 112, verš 4 – 7): U niey nakształt *zasłony*, na dół po pas gładki
Spuszczaly się złotawe *warkocze* pieszczienie
Długie i *wigrające* *zwijane pierścienie*.
Jak się winna latorósl żgina przed jesionem

Jungmann (IV, 346 – 349): ona po pás lepý na vzor *záslony*
nesla nestrojené zlaté *vrkoče*,
vlasy prosté, ale vůkol *svíjené*
ve *hrající prsténky*, tak jako své
rýva víjí ružičky

Vrkoč je slovo, u kterého Jungmann ve Slovníku přiznává polský původ, ale v Poznamenání slov pozatmělejších ho nenajdeme.

Milton (IV, 411): Sole partner and sole part of all these joys

Przybylski (str. 115, verš 33): Jedyna *Uczęstniczko!*

Jungmann (IV, 466): *Účastnice* jediná a jedna též částko všech těch radostí

Následující příklad je pro nás důležitý. Przybylski se zde dopouští chyby, když zaměňuje růži s rosou, ale Jungmann jeho chybu neopakuje. Je to tedy důkaz, že Jungmann jen bezmyšlenkovitě nepřejímá řešení polského překladatele, přestože v některých případech Przybylského chybu opakuje, ale jindy volí vlastní a správná řešení.

Milton (IV, 772): And on their naked limbs the flow'ry roof

Show' red *roses*, which the morn repaired.

Przybylski (str. 128, verš 15 - 17): A na ich nagie członki kwieciste nakrycie

Podczas snu *rosę* s góry sączyło obsicie.

Którą Jutrzenka zbierze powróciwszy zrana.

Jungmann (IV, 876 – 878): oudy nahé jich

kryly *ruže* sprchlé s krovu květného

nahrazené jitem.

Příklady z pátého zpěvu:

Milton (V, 132): Two other precious drops that ready stood,

Each in their crystal sluice, he ere they fell

Kissed...

Przybylski (str. 120, verš 1): Już dwie inne kosztowne krople w słozach stały
Gotowe ściskające wylamać kryształy
Lecz on je wprzod, nim spadły czule *ucalował*

Jungmann (V, 158): jiných dvě
drahých krupí, pohotově stojících
v křišťálové závoře, on dřive než
skaply, *uceloval* vroucím libáním

Znovu jde o inspiraci Przybylského překladem, pro kterou navíc nenacházíme vysvětlivku ani v seznamu pozatmělejších slov ani v Jungmannově Slovníku. Pod heslem uceliti najdeme pouze význam *celé učiniti, celost upevniti*. Polské *calować* znamená česky políbit.

Milton (V, 185): Ye mists and exhalations that now rise

Przybylski (str. 147, verš 36): Wy Mgły! i wy Wyziewy! rzadsze i szarawsze!

Jungmann (V, 218): Mhy a výzevy, jenž nyní vzstoupáte.

Tento příklad ze Ztraceného ráje dokonce Jungmann uvádí u hesla *výzev*, ve svém slovníku. Spolu s českými synonymy pára, vydechnutí.

Milton (V, 277 – 278): the pair that clad each *shoulder broad*

Przybylski (str. 151, verš 7): Wierzchnia para kryjąca *szeroko łopatki*

Jungmann (V, 324 – 325): jedněch dvě, co krylo jeho *široké lopatky*

Milton (V, 282 – 283): Skirted his loins and thighs with downy gold

And colours *dipped in Heaven*;

Przybylski (str. 151, verš 11): Zlotem i różną farbą w *Niebie nakrapiana*

Jungmann (V, 328 – 330): zasloníce všicka je

zlatem pernatým a *nakropenými*

v *nebi* barvami

Milton (V, 283 – 285): the third his feet

Shadowed from either heel with feathered mail

Sky-tinctured grain.

Przybylski (str. 151, verš 13,14): Trzecia od pięt odziała golenie i łyty

A z jej *pierzastych cętek* jaśniały *blękity*

Jungmann (V, 330 – 33): a třetí stínilo

od pat nohy *peřitými cetskami*

barvy *blankytné*

příklady ze šestého zpěvu:

Milton (VI, 56 – 57): and clouds began to darken all the hill

Przybylski (str. 177, verš 9 - 10): a natychmiast *chmury*

Zaczęły smutnie mroczyć szczyty Świętej Gury

Jungmann (VI, 66): I *mračí* se

hora *chmurným* oblakem

Przybylski překládá Miliona doslovně. Chmury (v polštině mraky) však Jungmann do svého překladu přebírá bezdůvodně a chybně.

Milton (VI, 550): when behold

Not distant far with heavy pace the foe

Approaching gross and huge; in hollow cube

Training his devilish enginery,

Przybylski (str. 195, verš 11): Wnet w małej odległości dojrzą Wroga okiem,

A on pełen ogromu ciężkim zbliża krokiem.

W środku zbiór dział diabelskich *klinem* jest *wleczony*.

Jungmann (VI, 664): kdy ejhle, nablízce

táhne těžkým krokem hrozný valný vrah,

vleka v dutém *klině* střelbu ďábelskou.

Sedmý zpěv:

Milton (VII, 317 – 319): Then herbs of every leaf, that sudden flow' red

Opening their various colours, and made gay

Her *bosom* smelling sweet:

Przybylski (str. 221, verš 33 – 35): Mnostwo Roślin wszelkiego liścia się wywiło.

Te kwitną i barwią się farb rokosznych wiele

A jej *lono* słodkimi zapachy weselą.

Jungmann (VII, 356): Potom s rozmanitým listím byliny,

jenžto, vzkvetše náhle, prostíraly své

barvy rozličné a rozveselily

luno její přesladkými zápachy.

Milton (VII, 322): and the humble shrub,

And bush with frizzled hair implicit

Przybylski (str. 222, verš 4): Tu krzaki kędzierzawą czepią się *czupryny*

Jungmann (VII, 363): a nízký keř i chřást
motaly své kadeřavé čupryny.

Milton (VII, 387 – 388): And God said, Let the waters generate
Reptile with spawn abundant, living soul:

Milton (VII, 391): And God created the great whales

Przybylski (str. 224, verš 7 – 8): Znow rzeczce BOG: „Niech w Wodach rodzi się i pływa
Ryba i małż z nasienie mnogiem: dusza żywa!

Przybylski (str. 224, verš 11 – 12): I wraz stworzone były na BOGA Rozkazy
Ogromne Wieloryby, i Małże i Płazy:

Jungmann (VII, 442): Bůh řekl: „Vydej voda živé duše hmyz
v hojnosti...

Jungmann (VII, 445): Bůh pak stvořil velryby a všelikou
živou duši hmyzející

Jediné, na čem se oba překladatelé s originálem shodují, jsou velryby. Miltonův Bůh kromě nich v této části tvoří plazy a jikry. Przybylského Bůh začíná rybami a mlži a pokračuje přes velryby zpátky k mlžům a obojživelníkům (plazy). Plazi jsou polsky gady. Jungmann má kromě velryb dvakrát „živé duše hmyz“. Ve slovníku udává v posledním uvedeném významu: hmyz – Staří neurčitě hmyz berouce rozličné živočichy, n. p. hady, štíry i myši atd., tím slovem znamenali. Zdrojem je Komenského Labyrint světa a ráj srdce ve vydání z roku 1809.

Milton (VII, 473): ambiguous between sea and land
The river horse and scaly crocodile

Przybylski (str. 227, verš 2): Wnet rodzaj Ziemiowodów, co źer z dwóch stron niewa
Między lądem a morzem. Staną na widoku
Łuskowaty Krokodyl, i Rzeczny Koń w kroku.

Jungmann (VII, 548): rostli vodnozemní tvorové
říční kůň a *luskovatý* krokodýl

Luskovatý je jedno z deseti přiznaných slov s polským původem. Ve slovníku Jungmann uvádí právě tento příklad výskytu se synonymem lupinovatý.

Osmý zpěv:

Milton (VIII, 3): Thought him still speaking, still stood fixed to hear

Przybylski (str. 235, verš 4): Stał *wryty* przed mileczącym, zdając się, że slucha
Jungmann (VIII, 3): že co *wrytý* dlouho poslouchaje stál;

V slovníku Jungmann uvádí právě tento a pouze tento výskyt s německým ekvivalentem *eingewürzelt* (zakořeněný). Není pochyb, že řešení přejal od Przybylského.

Milton (VIII, 52): He, she knew would intermix
Grateful digressions, and solve high dispute
With conjugal caresses; from his lip
Not words alone pleased her.

Przybylski (str. 237, verš 8): Z jego ust wziąć odpowiedź obierała raczyj
Wiedząc, jakich on słodkich wyboczeń używał,
Jak małżeńską *pieszczotą* spory rozwiązywał.
Bo z jego warg nie same bawiły ją słowa.

Jungmann (VIII, 59): on totě věděla,
sladkých míchal do rozmluvy vyjstupků
a co pozatmělého, to manželskou
vysvětloval *pěstotou*; ne slova ji
jedno ze rtů jeho těšila.

Pěstota je jedno z deseti slov, u kterého Jungmann ve svém seznamu pozatmělých slov přiznává polský původ. Ve slovníku uvádí právě tento výskyt.

Devátý zpěv:

Milton (IX, 1): No more of *talk*...

Przybylski (str. 259, verš 1): Nic więcej o *rozmowach*,

Jungmann (IX, 1): Nic víc o *rozmluvách*

V Jungmannově Slovníku najdeme pod heslem rozmluva dvojí výskyt – z překladu Ztraceného ráje a z Čelakovského překladu Jezerní panny od Waltera Scotta, který ovšem vyšel až v roce 1828. Opět tedy Jungmann přivádí do češtiny pod vlivem Przybylského polského překladu nové slovo.

Milton (IX, 37): gorgeous knights... then *marshalled* feast

Przybylski (str. 260, verš 19): Jak *Marszałkowie* hoyne zastawili stoły

Jungmann (IX, 42): potom hody v večeřadle *vévodském*,

Milton píše, že rytíři uspořádali hostinu, Przybylski překládá volně, ale uchovává ve svém překladu slovo *marszał / marshal* – v originálu sloveso *uspořádat*, v jeho překladu podmět věty. Jungmann zřejmě po vzoru polského překladu chce uvést, že šlo o šlechtice a přidává slovo *večeřadlo*, které specifikuje jako vévodské.

Milton (IX, 226): To whom mild answer Adam thus returned.

Przybylski (str. 266, verš 35): Na to Adam *łagodnie* mówić tak zaczyna:

Jungmann (IX, 251): Jí tu *łahodnou* dal Adam odpověď:

Milton (IX, 385): Thus saying, from her husband's hand her hand

Soft she withdrew,

Przybylski (str. 272, verš 13): Tak rzekłszy, *ładko* wymknie rękę z Męża dłoni

Jungmann (IX, 440): Takto řekši, z ruky svého manžela

ładce wymkne ruku svou

Milton (IX, 735): Fixed on the fruit she gazed, which to behold

Might tempt alone

Przybylski (str. 284, verš 23): Ona wlepiwszy oczy w owoc *wrytą stanie*,

Którego zkusić mogło samo oglądanie

Jungmann (IX, 855): *Stane wrytá* s upřenýma očima

na ovoce, vнадným pohledem;

Znovu slovo *wrytý* objasněné už v osmém zpěvu užitě po Przybylského vzoru a kromě něj Jungmann přejímá i motiv *vstávající Evy*, který Przybylski přidává pravděpodobně kvůli rýmovému zakončení.

Milton (IX, 832): So dear I love him, that with him all deaths

I could endure,

Przybylski (str. 288, verš 2): Každý podzielić, tak go *kocham!* tak mi drogi!

Jungmann (IX, 969): Adam, předrahý *kochan* můj, s nímž ráda volím umřítí,

Ve Slovníku Jungmann polský původ slova přiznává: Pol. = milovník, amant.

desátý zpěv:

Milton (X, 17): Up into Heav'n from Paradise in haste

The angelic guards ascended, mute and sad

Przybylski (str. 304, verš 1): Spieszno Anielskie Straże, które Raju strzegły
Od błogiego Siedliska w Niebosa odbiegły

Jungmann (X, 20): Spěšně z ráje na nebesa vstoupili
andělové strážní, mlčkem, v zármutku

Spojení andělové strážní, které se zde Jungmannovi nabízelo, je nepřesné a má zcela jiné konotace, než v originálu jsoucí *angelic guards* i Przybylského *Anielskie Straże*. Nejedná se zde o anděly strážné, ale o anděly na stráži.

Milton (X, 20): Much wond'ring how the subtle Fiend had stol'n
Entrance *unseen*.

Przybylski (str. 304, verš 5): Gdy złe jawne, a tajno, jak i z której strony
Chytry Diabeł wstęp znalazł, iż nie był *zoczony*.

Jungmann (X, 23): divíce se, kterak chytrý vrah
podtají se vkradl a nebyl *zočeny*.

Milton (X, 34): Assembled angels and ye Powers returned
From unsuccessful charge, be not dismayed,

Przybylski (str. 304, verš 21): Rzeszo Aniołów! i wy wróceni Rycerze!
Od niepomyślnych starań łożonych tak szczerze.
Nie smućcie się

Jungmann (X, 23): Sbore andělský a vy, jenž z ouřadu
nešťastného přicházíte, mocnosti,
netrud' vás a nesmutniž ta příhoda

U Milтона se andělé vracejí z neúspěšné mise, u Przybylského se vracejí „z neúspěšného pokusu“ a jsou nazýváni rytíři, u Jungmanna přicházejí z nešťastného ouřadu.

Milton (X, 229): Meanwhile ere thus was sinned and judged on earth,

Przybylski (str. 311, verš 15): Tym czasem, gdy *Występek* i *Sąd* trwa na Ziemi

Jungmann (X, 259): Mezitím co tento *výstupek* a *soud* dál se v ráji

jedenáctý zpěv:

Milton (XI, 3): Prevenient grace descending had removed
The stony from their hearts,

Przybylski (str. 345, verš 4): Uprzedzająca Łaska, i hart oddaliła,

A za tę *kamienitość*,

Jungmann (XI, 3): předcházející

láska sňala *kamenitost* všelikou

s srdce jich

Jungmann přebírá Przyblyského *kamenitost* a jeho překlad tak ztrácí Miltonův přenesený význam. Ve Slovníku u tohoto hesla najdeme pouze význam: *ta jakost, když co kamenité jest* a uvedený právě tento výskyt ve Ztraceném ráji.

Milton (XI, 526): I yield it just, said Adam, and submit.

Przybylski (str. 364, verš 31): Uznaję *śluszość* (przerwał swe milczenie Adam,)

Poddaję się z pokorą, nic nie odpowiadam.

Jungmann (XI, 593): „Uznávám,“ dí Adam, „*ślušnost* soudu jich.

Polský význam slova *śluszość* (česky *správnost, oprávněnost*) uvádí Jungmann ve Slovníku na posledním místě.

Milton (XI, 713): The *brazen* throat of war had ceased to roar

Przybylski (str. 371, verš 8): *Spiżowe* gardło Woyny już ryczeć przestało,

Jungmann (XI, 807): vojny hrdlo *měděné* říčet ustalo;

Oba překladatelé si nedokázali poradit s Miltonovým slovem *brazen* (mosazný, ale též přeneseně břeskňý, řinčivý nebo i bezostyšný). Žádný jiný význam slova *měděný* než pocházející z *mědi* Jungmann ve Slovníku neuvádí, Przybylski pro zajímavost užívá slova *spiż* – česky *dělovina*, což je slitina *mědi* s *cínem*, *zinkem* a *olovem*.

dvanáctý zpěv:

Milton (XII, 1): As one who in his journey baits at noon,

Thought bent on speed, so here the Archangel paused

Betwixt the world destroyed and world restored,

Przybylski (str. 381, verš 1): Jak Podróżny, gdy *nagli* wyprawa skwapliwa,

W Południe, choć chce śpieszyć stawa i spoczywa,

Tak tu Archaniol *spoczał* w Objawieniu onem

Miedzy Swiatem zepsutem, a Swiatem wskrzeszonym,

Jungmann (XII, 1): Jako pocestný, ač *náhlí* výprava

kvapná, odpočine v poledne, tak tu

anděl mezi shlazeným a vzkříšeným

Především kvůli dvěma uvedeným slovům, které Jungmann pravděpodobně přebírá od Przybylského, se mu zde nedaří zřetelně předat Miltonovu informaci: Anděl, tak jako se pocestný zastaví v poledne a odpočine si, přestal s vyprávěním svého příběhu a to právě v okamžiku, kdy starý svět už byl zničen, ale nový ještě nebyl vytvořen.

Z uvedených příkladů jasně vyplývá, že Jungmann při překládání používal Przybylského překlad. Někdy překládal s ním, někdy přímo podle něj. Do češtiny se tak dostávají polonismy, jejichž vztah k češtině počátku devatenáctého století je, jak již bylo naznačeno, různý. Můžeme je rozdělit do tří skupin.

1. Inspirace: *nieścigany* – *nestíhaný*

Jungmann mohl slovo *nestíhaný* vytvořit od existujícího českého verba *stíhati*, podobně jako výraz *neláska* od slova *láska*. Polský překlad má pouze vliv na výběr tohoto existujícího českého slova.

2. Oživení zaniklého slova: *posepny* – *posupný*

V Jungmannově slovníku najdeme u hesla *posupný* dvojí výskyt, jednak ve staré češtině (*Trojánská kronika*), jednak v češtině obrozenské (*Hlas*, *Ztracený ráj*). Jedná se tedy o obnovení slova, které v češtině kdysi bylo, ale přestalo se užívat. Nyní ho Jungmann díky polskému překladu do jazyka vrací.

3. Polonismy: *uczta* – *úcta*

Tohoto slova je v Jungmannově překladu užito ve významu *jídlo*, *pokrm* (v originále *repast*). Ve slovníku Jungmann uvádí jediný příklad užití slova *úcta* v tomto významu a to z Čelakovského překladu *Jezerní panny*. To je však překlad o 20 let pozdější.

Soudobé slovníky nevyjímaje ten Thámův z roku 1805 nemohly Jungmannovi nabídnout dostatečně širokou slovní zásobu na to, aby se mohl zdárně vypořádat s Miltonovým eposem, musel tedy hledat zdroje jinde. Překládání s polským překladem nebo dokonce podle něj samozřejmě vedlo ke značnému usnadnění práce, jak si v extrémním případě ještě ukážeme na případě obsahů jednotlivých zpěvů, ale takový postup byl i v souladu s Puchmajerovými a Jungmannovými ideami o postupném sblížení Slovanů na literární i celospolečenské

úrovni. Společný jazyk česko-polský, spojení dvou jazyků v historii si velmi blízkých a v 19. století blízkých, mohl být slibným začátkem k Jungmannově idealistickému cíli, který uvádí v předmluvě ke Ztracenému ráji: *Raději Slovan jsa lepší slovenštině přivykej a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné spisovné řeči slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej.*

Ani *Arguments*, obsahy jednotlivých zpěvů, které jim bezprostředně předcházejí, nepřekládal Jungmann podle originálu. Inspiraci Jungmann opět čerpal z Przybylského překladu. U obou jsou obsahy oproti originálu přibližně o polovinu kratší a právě na těchto prozaických obsazích je asi nejvíce vidět, do jaké míry Jungmann využíval polského překladu.

Obsah prvního zpěvu má v originálu 28 veršů, v Jungmannově překladu podle vydání 11 až 13. Jungmann zcela vynechává první jeho část

The first book proposes, first in brief, the whole subject, man's disobedience, and the loss thereupon of Paradise wherein he was placed: then touches the prime cause of his fall, the serpent, or rather Satan in the Serpent; who revolting from God, and drawing to his side many legions of angels, was by the command of God driven out of Heaven with all his crew into the great deep. Which action passed over, the poem hastes into the midst of things, presenting

a překládat začíná až zde

Satan with his angels now fallen into Hell, described here, not in the centre (for heaven and earth may be supposed as yet not made, certainly not yet accursed) but in a place of utter darkness, fitliest called Chaos: here Satan with his angels lying on the burning lake, thunder-struck and astonished, after a certain space recovers, as from confusion, calls up him who next in order and dignity lay by him; they confer of their miserable fall, Satan awakens all his legions, who lay till then in the same manner confounded; they rise, their numbers, array of battle, their chief leaders named, according to the idols known afterwards in Canaan and the countries adjoining. To these Satan directs his speech, comforts them with hope yet of regaining Heaven, but tells them lastly of a new world and new kind of creature to be created, according to an ancient prophecy or report in Heaven; for that angels were long before this visible Creation, was the opinion of many ancient Fathers. To find out the truth of this prophecy, and what to determine thereon he refers to a full council. What his associates thence attempt. Pandaemonium the palace of Satan rises, suddenly built out of the deep: the infernal Peers there sit in council.

Jungmannův překlad:

Satan, s svými anděly zatracený v pekle, vyšed ze mdloby obrátí se k druhu svému Belzebubovi a drží s ním radu o povstání z oupadku. Oba zdvihnou se z ohnivého jezera na sirnou zemi. Satan jako kníže

čertů budí a svolává své pluky. Těch nesčíslná množství vznesou se a šikují se do bitvy. Vyčítají se jich vůdcové pode jmény modl, potom známých v zemi Kanaan a v krajinách pomezích. Kníže mluví k nim a těší je nadějí vydobytí nebe, připomínaje dávné proroctví nebeské, že po jich oupadku měl býti stvořen svět nový s novými obyvateli. Povážení věci té a obrání prostředkův hodných obecně všech zůstává radě. Čerti svolivše staví Pandemonium, palác Satanův. Stavové pekla sněmují.

Jungmann v překladu vynechává, upravuje. Jeho překladatelská metoda je však zřejmější, když vedle jeho textu postavíme ten Przybylského. Je evidentní, že Jungmann nepřekládá obsahy zpěvů z originálu ale podle polského překladu. Jeho překlad působí jako fonetický přepis Przybylského textu.

Przybylského překlad

Szatan z swemi Aniołami ztracony w Piekło wyszedłszy z mdłości obraca się do Współpara Belzebuba i wspólnie radzą o swem powstaniu z upadku. Oba dźwigają się z ognistego jeziora na łąd siarczany. Szatan jako Xiążę Czartów, budzi się i zwoływa swe pułki. Tych niezliczone mnóstwo podnoszą się i szykują do bitvy. Wyliczają się ich celniejsi Wodzowie pod imieniem Bałwanów, jakie potem znano w Ziemi Chanaan i w krajach przyległych. Księżę przemawia do nich i pociesza ich nadzieją odzyskania Nieba, napomykając dawne proroctwo Niebieskie, że po ich upadku miał być stworzony świat nowy z nowymi mieszkańcami i stręcząc im tej rzeczy na Radzie roztrząszenie i ułożenie środków które im do przedsięwzięć posłużą. Czarci zezwalają i w momencie budują Pandemonium, Pałac Szatana. Tu Stany Piekłelne zazczynają sejmować.

Takový postup s sebou přináší velké riziko. Oba jazyky, čeština a polština, si jsou velmi blízké, ale existují v nich tzv. falešní přátelé – slova znějící velmi podobně ale mající zcela jiný význam. Jungmann se v několika případech nechává oklamat:

Milton: Satan with his angels now

fallen into Hell (Argument 1, verš 8 – 9)

Przybylski: Szatan z swemi Aniołami ztracony w Piekło (str. 6, verš 1)

Jungmann: Satan, s svými anděly zatracený v pekle (obsah první, verš 1)

Posun je zřejmý a můžeme usuzovat, že k němu došlo při přepisu z polského překladu. Oba verš jsou téměř identické. Miltonův Satan je padlý z nebe do pekla, Przybylského Satan je v pekle zatracený, Jungmannův v pekle zatracený.

Stejný postup najdeme i v dalších obsazích zpěvů.

Milton: The consultation begun, Satan debates whether another battle be to be hazarded for the recovery of Heaven: some advise it, others dissuade: (Argument 2, verše 1 – 3)

Przybylski: Sejm Piekielny zaczyna się. Szatan zagaja pysaniem, czy ma bydź nowa woyna przedsięwzięta dla odzískania Nieba lub nie? Moloch radzi woynę, Belial i Mammon radzą spokojność i założenie królestwa v Piekłe. (str. 34, verše 1 – 5)

Jungmann: Počíná se sněm pekelný. Satan se tíže, má-li býti nová vojna předsevzata k vydobytí nebe, čili nic. Moloch radí vojnu, Belial a Mamon radí poklid a založení království v pekle. (obsah druhý, verš 1 – 3)

Jungmannův překlad je opět spíše než překladem Miltonova textu přepisem Przybylského.

I ve zbývajících deseti obsazích se Jungmann velmi těsně drží Przybylského překladu a jednak se tím často vzdaluje Miltonovu originálu, jednak dochází k posunům při překladu / přepisování slov z polštiny.

V pátém obsahu:

Milton: their discourse at table (str. 101, verš 11)

Przybylski: Uczta Wiejska (str. 140, verš 8)

Jungmann: Úcta veská (str. 124, verš 5)

Slov uczta (česky hostina) tu Jungmann přenáší do češtiny v jeho polském významu. Ve svém Slovníku sice má také polský význam, ale jako příklad uvádí Čelakovského překlad Jezerní panny od Waltera Scotta, který vyšel až v roce 1828, tedy po Ztraceném ráji.

Milton: Raphael performs his message, minds Adam of his state (str. 101, verš 12)

Przybylski: Rafał ostrzega Adama o jeho stanie (str. 140, verš 9)

Jungmann: Rafael ostříhá Adama o jeho stavu (str. 124, verš 6)

ostrzegać – česky varovat

Milton: who that enemy is, and how he came to be so (str. 101, verš 13)

Przybylski: jakiego ma Nieprzyciela, i dla czego ten usiłuje mu szkodzić (str. 140, verš 10)

Jungmann: jakého má nepřitele a proč mu ten usiluje škoditi (str. 124, verš 7)

Je tedy jasné, že Jungmann Przybylského překlad při své práci aktivně používal. Proč se o tom ale nikde nezmiňuje a proč dokonce zmínku o polském překladu uvedenou v předmluvě

k prvnímu vydání ve vydáních pozdějších Ztraceného ráje vynechává? Jak už bylo řečeno, takový postup byl v Jungmannově době velmi častý, nebyl považován za méněcenný a sám Jungmann se přiznává, že jej využíval při překladu Dona Quijota ze španělštiny.

Hlavní důvod musíme hledat v Jungmannově překladatelském programu. Jungmann chtěl prokázat, že čeština jeho doby už je schopna se vyrovnat jazykům vyspělých literatur. Proto sice přiznává přejímání slov z jiných slovanských jazyků, ale záměrně ho bagatelizuje. Připomeňme, že v Poznámání slov pozatmělejších jmenuje pouze deset slov polského původu. U většiny slov přejatých z polštiny uvádí ve Slovníku buď oůvod staročeský nebo třeba i polský ale vždy s výskytem ve starých památkách českých. I kdyby ten byl evidentním polonismem. Takový postup při překladu byl i v souladu s Puchmajerovými a Jungmannovými ideami o postupném sblížení Slovanů na literární i celospolečenské úrovni. Společný jazyk česko-polský, spojení dvou jazyků v historii si velmi blízkých a v 19. století blízkých, mohl být slibným začátkem k Jungmannově idealistickému cíli, který uvádí v předmluvě ke Ztracenému ráji: *Raději Slovan jsa lepší slovenštině přivykej a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné spisovné řeči slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej.*

5.4 Styl

Miltonův styl označuje Mathesius (1933, s. 151) jako napjatý: „*Plynulý sloh alžbětinský jako by byl ztotožněn s tím pořádkem větných částí a vět, kde to, co je bližší a známější, stojí před tím, co je vzdálenější nebo novější... Tímto napjatým stylem vyzdvihuje Milton ty větné části či věty, které považuje v kontextu za závažné.*“ Takový pořádek motivů ve větě má důsledky pro čtenáře a nutí je k pozornějšímu čtení, protože význam bývá odhalen až na konci periody.

K vytváření takového napětí Milton používal dlouhých period, které tvoří samy o sobě malou významovou jednotku a zároveň velmi úzce souvisejí s periodami sousednímu. Navíc se jakoby otáčejí kolem středu, kterým je pro periodu verbum v hlavní větě a pro soustavu period, zpravidla celý zpěv, myšlenkové jádro zpěvu.

Of man's first disobedience, and the fruit	Neposlušnost první člověka i plod
Of that forbidden tree, whose mortal taste	stromu zakázaný, jehož požití
Brought death into the world, and all our woe,	zhoubné vneslo smrt a bídu všelikou
With loss of Eden, till one greater man	na svět s ztrátou ráje, až nás Bůhčlověk

Restore us, and regain the blissful seat,	vykoupil a získal opět blažené
Sing Heav'nly Muse, that on the secret top	ono sídlo, - zpívej, Múzo nebeská!
Of Oreb, or of Sinai, didst inspire	Ty, jenžs na Orebě, vrchu tajemném,
That Shepherd, who first taught the chosen seed,	neb tam na Sinaji nadchla pastýře,
In the beginning how the heav'ns and Earth	aby o nebe a země počátku
Rose out of Chaos: or if Sion hill	z směsice lid učil zvolený; či tě
Delight thee more, and Siola's brook that flowed	hora těší Sionská a Siloe
Fast by the Oracle of God; I thence	potok, u svatyně boží tekoucí?
Invoke thy aid to my adventurous song,	Vzývám odtamtud tvou pomoc k písni své,
That with no middle flight intends to soar	kteráž nad aonské hory vzlétnouti
Above th'Aonian mount, while it pursues	směle míní po věcech až dosavad
Things unattempted yet in prose or rhyme.	v próze ani v rytmu nevypravených.

V překladu první věty Ztraceného ráje najdeme většinu stylistických technik, které Jungmann používá. Genitivní objekt (*Of man's first disobedience*) stojí před predikátem, který je ještě posunut dalším rozšířeným objektem (*and the fruit Of that forbidden tree*), na němž závisejí vedlejší věty (*whose mortal taste...*). Těsné spojení predikátu (*sing*) a objektu (*Of man's first disobedience*) je ještě porušeno inverzí slovosledu. Je zde rozdělení dlouhého souvětí na více vět, nahrazení vedlejší věty participiem (*and Siola's brook that flowed Fast by the Oracle of God x Siloe potok, u svatyně boží tekoucí*), změna vztažné vedlejší věty v účelovou (*That Shepherd, who first taught the chosen seed x nadchla pastýře, aby ... učil*).

Úvodní šestnáctiveršovou periodu básně Jungmann dělí na čtyři věty, čímž se stylistické napětí založené na neobvyklé pozici vložených vedlejších vět částečně ztrácí. Pro Jungmannův překlad je dále typická změna, která posiluje nominální tendenci jeho textu. Vedlejší větu s predikátem (*how the heav'ns and Earth rose out of Chaos*) nahrazuje jmennou vazbou (*aby o nebe a země počátku*). Tato tendence k nominalizaci textu, která je přítomna v celém překladu, se projevuje převáděním různých typů vedlejších vět na participiální skupiny nebo jmenné vazby. Jungmannův překlad je proto hutný, kondenzovaný a někdy ne snadno pochopitelný pro čtenáře, který není obeznámen s originálem.

Milton se snažil své myšlenky vyjádřit co nejmenším počtem slov. Proto v originále nenajdeme zbytečná slova, která by neměla smysl pro význam věty. Walter Raleigh (1915, s. 198) Miltonův styl ve Ztraceném ráji charakterizuje takto:

“He chooses his every word. You cannot guess the adjective from the substantive, nor the end of the phrase from its beginning. Every word is of value. There is no mortar between the stones, each is held in place by the weight of the others, and helps to uphold the building.”

Milton vybírá každé slovo. Adjektivum nelze uhodnout podle jeho substantiva, konec věty nelze uhodnout podle jejího začátku. Každé slovo má svou hodnotu. Mezi jeho kameny není žádná malta, žádná podpora, slova se drží na svém místě vahou slov sousedních.

Jinak řečeno, Milton nepoužívá omšelá slovní spojení. Překladatel Ztraceného ráje by se tedy měl snažit slova nepřidávat, protože to není potřeba, a neměl by je ani ubírat, protože tím může podrýt kohezi celého textu. Jungmann se však dopouští obojího. Přestože mnoho slov nebo veršů zkracoval či vynechal, vzrostl mu oproti originálu výrazně počet veršů. Jungmannův překlad je v každém z dvanácti zpěvů delší než originál. Dohromady tento rozdíl činí 1461 veršů. Nezapomínejme, že Jungmannův verš je o slabiku delší, a že tedy Jungmannovi můžeme přičíst dalších zhruba 12 026 slabik. Počítáme-li 10 slabik do verše, činí tedy rozdíl mezi originálem a Jungmannovým překladem přibližně 2660 veršů. Jungmannův překlad je tedy o celou čtvrtinu delší než originál, přibližně o tři Miltonovy zpěvy. Je třeba podotknout, že tyto kalkulace jsou pouze přibližné, a proto musíme upozornit na dva fakty, které statistický odhad upravují v Jungmannův prospěch. Zaprvé, i u Miliona se, i když ne ve velké míře, také vyskytují jedenáctislabičné verše. Jednak kvůli nadpočetným nepřízvučným slabikám podle iktového principu, jednak při zakončení jambického verše amfibrachem. Zadruhé, Jungmann nepovažuje koncové participiální *-l* za slabikotvorné, takže například *zavedl*, jsou pro něj pouze dvě slabiky.

	John Milton	Josef Jungmann
Počet veršů v 1. zpěvu	798	869
Počet veršů v 2. zpěvu	1055	1219
Počet veršů v 3. zpěvu	742	827
Počet veršů v 4. zpěvu	1015	1151
Počet veršů v 5. zpěvu	907	1031
Počet veršů v 6. zpěvu	912	1079
Počet veršů v 7. zpěvu	640	739
Počet veršů v 8. zpěvu	653	739
Počet veršů v 9. zpěvu	1189	1384
Počet veršů v 10. zpěvu	1104	1262
Počet veršů v 11. zpěvu	901	1010
Počet veršů v 12. zpěvu	649	716

Celkový počet veršů	10 565	12 026
---------------------	--------	--------

Překlad bývá delší než originál. Miltonův styl je hutný a angličtina má více jednoslabičných plnovýznamových slov než čeština, takže určitý nárůst, pokud Jungmann nechtěl vynechávat, se dá očekávat. Jungmann ale přidává slova, která se v předloze nevyskytují. Následující příklady pocházejí z prvního a desátého zpěvu, který následuje po vrcholu básně, prvotním hříchu Evy ve zpěvu devátém. Dva zpěvy byly vybrány, aby mohly být tendence Jungmannova překladu ukázány na dostatečném prostoru, ale zároveň nebylo příkladů neúměrné množství. Záměrně se jedná o zpěvy ze začátku a konce eposu, aby byly zastoupeny oba nosné příběhy Ztraceného ráje, pád Satana i pád lidí:

who beheld,	ježto s bezpečného břehu na těla
From the safe shore their floating carcasses	vrahů tonoucích a kola ztříštěná
And broken chariot wheels. (I, 309)	vozů jejich <i>plésajíce</i> patřili (I, 329)
Beguiled by fair idolatresses, fell	přilnul vilně milostí
To idols foul. (I, 445)	k sličným modláčkám a <i>od Hospodina</i>
	uchýlil se k ohavnosti pohanské. (I, 470)
Jehovah, who in one night when he passed	Hospodina! který za jednu
From Egypt marching, equalled with one stroke	půlnoc všecko pobil prvorozené
Both her first-born and all her bleating gods. (I, 487)	v zemi egyptské, <i>i lid i hovada,</i>
	bohy jeho bečící. (I, 517)
for never since created man,	Nikdy <i>v světě</i> od stvoření člověka
Met such embodied force,... (I, 573)	neshlukla se taka síla, ježto by (I, 620)
a second multitude	Tu jiný podivně
With wondrous art founded the massy ore,	zástup rudu rozpouští, a odmise

Severing each kind, and scummed the bullion dross (I, 702)	druhy, shání trusky <i>s kovu vroucího</i> . (I, 762)
Behold a wonder! They but now they seemed	a, ejhle, div!
In bigness to surpass Earth's Giant sons	Ti, jenž nad obry, plod země potvorný,
Now less than smallest dwarfs, in narrow room (I, 777)	vzrůstem předčili, teď v pidimužičky
	drobné <i>zkrátí se</i> a v úzkém prostranství (I, 844)
For still they knew, and ought to have remembered	Znalit' jsou a mítí měli ústavně
The high injunction not to taste that fruit,	v paměti ten příkaz <i>Páně</i> veliký,
Whoever tempted; (X, 12 – 14)	aby, buďte jakkolivěk vábeni,
	netknuli se toho ovoce. (X, 14 – 17)
Or come I less conspicuous, or what change	Zdaž přicházím
Absents thee, or what chance detains? Come forth. (X, 107)	v malém blesku? Nebo která proměna
	oddaluje tebe? <i>Kde jsi?</i> Ukaž se! (X, 125)
Love was not in their looks, either to God	nebylotě lásky v jejich pohledě
Or to each other, but apparent guilt,	ani k Bohu, ani k sobě <i>odměnně</i> ,
And shame, and perturbation, and despair,	nýbrž vina zjevná, stud a nepokoj,
Anger, and obstinacy, and hate, and guile. (X, 111)	<i>záští</i> , urputnost a nenávisť a hněv,
	zoufalost a podvod; (X, 131)
So scented the grim feature, and upturned	takto čenichá to lité strašidlo
His nostril wide into the murky air, (X, 279)	<i>mrzké</i> , kroutě prostrannými chřípěmi
	shnilém v povětrí (X, 313)

the rest were all	dále ostatek
Far to the inland retired, about the walls	stěhoval se do pekel a <i>hromadně</i>
Of Pandaemonium, city and proud seat (X, 422)	<i>postavil se</i> vůkol Pandemonia nádherného hradu Světlonošova (X, 473)
Thrones, Dominations, Princedoms, Virtues, Powers (X, 460)	Trůny, panstva, <i>vladařové</i> , knížatstva, mocnosti a moci, ... (X, 519)
Long were to tell	I dlouho by
What I have done, what suffered, with what pain (X, 469)	povídati bylo, co jsem <i>v pochodů</i> vytrpěl a konal, kterak <i>trudně</i> bředl (X, 530)
So having said, a while he stood, expecting	Řekl a stane chvíli, očekávaje
Their universal shout and high applause	všeobecné pochvaly a okřiku
To fill his ear, when contrary he hears	uším milého; než <i>kam se obrátí</i>
On all sides, from innumerable tongues	slyší zevšad nesčítelných jazyků
A dismal universal hiss, the sound (X, 504)	přechoydné sipění, hlas pohrdy (X, 575)
Huge Python, and his power no less he seemed	Python náramný, a <i>drakem jsa</i> ,
Above the rest still to retain; (X, 531)	nad jiné se mocen posud býti zdál; (X, 603)
Thou therefore on these herbs, and fruits, and flowers	Vezmi tedy napřed tyto <i>všeliké</i>
Feed first, on each beast next, and fish, and fowl, (X, 603)	byliny a <i>zelí</i> , květ a ourody; potom ryby, <i>zvěř</i> a ptactvo pernaté (X, 686)
till we end	až se, <i>prachem jsouce</i> , v prachu octneme,
In dust, our final rest and native home. (X, 1084)	v tom svém domovu, a odpočinutí (X, 1236)

To jsou příklady Jungmannova zasahování do textu v prvním a desátém zpěvu. Přidávaná slova jsou všech slovních druhů, všech stylistických úrovní. Mnohem častěji ale Jungmann jen rozšiřuje Miltonův výraz, aniž by narušil původní smysl. Zároveň však tato rozšíření nepřinášejí novou informaci, neobjasňují myšlenky originálu. Jsou ve většině případů samoúčelná. Právě tímto způsobem se Jungmann snaží navodit vysoký styl, především přidáváním epitet. Příklady z prvního a desátého zpěvu:

errands (I, 152) – omrzalá poselství (163)

wand (I, 294) – outlá třtina (309)

flower od Heaven (I, 316) – sliční nebes květové (335)

To slumber *here*, as in *the vales of Heaven?* (I,321) – Zdaž v *tom plápolu* tak spíte povlovně

jako jindy v *květných nebe dolinách?* (340)

pursuers (I, 326) – poslové pomsty (347)

ere well awake (I, 334) – pomatení za chvíli, než cele je mine dřímota (356)

like night (I, 343) – co noc černá (363)

rebellion (I, 363) – buřičství mrzké (385)

to Hell (I, 418) – v peklo horoucí (444)

leper (I, 471) – sluhu malomocného (500)

up sent a shout (I, 541) – pokřikuje vesele

distends with pride (I, 572) – chlubnou pýchou se nadýmá (618)

in his strength (I, 572) – v zteklém úporu (619)

works (I, 694) – o nádherných dílech (753)

strove I, 721) – o přednost horlil (783 – 784)

their summons called (I, 757) – „Kdo,“ takto zní prohlášení, „...ten k sněmu přijď!“ (820)

at the Soldan's chair (I, 764) – an na zabradle se žoldán kochá kratochvíli krvavou (831)

foe (X, 11) – vraha zjevného (13)

incurred (X, 15) – právem uvalili na sebe (19)

Father (X, 63) – Otec nejvyšší (75)

answered (67) – odpoví a řce (79)

to Adam called aloud (X, 102) – povolal pak Adama a pravil jemu, řka (119 – 120)

calamitous (X, 132) – trudné, strastné (153)

say (X, 158) – Rci a mluv. (180)

to the air (X, 212) – povětrné vystaveni nehodě (240 – 241)

father (X, 216) – otec laskavý (245)

success (X, 239) – zdaření blahé (270 – 271)

amity (X, 248) – přízně svazem (281)

both X, 282) – obě potvory (316)

raging sea (X, 286) – černém, vzteklém moři (321)

plaint (X, 343) – nárek žalostný (386)

orbs (X, 397) – světél koulemi (444)

Through Sin to Death exposed by my exploit (X, 407) – hříchu skrz mé úsilí, skrze hřích pak smrti blaze (455)

joy (X, 577) – radosti posměvačné (655)

began (X, 590) – slovy počne (670)

fowl (X, 604) – ptactvo pernaté (687)

north (X, 695) – končiny zimavé (785)

shore (X, 696) – lednatých břehův (786)

seas upturn X, 700) – trouдили mořské z spodu valy (791)

the irrational (X, 708) – nerozumná zvířata (801)

fled (X, 713) – úskokem vyhýbají spěšným (805 – 806)

Him after all disputes forced I absolve (X, 828) – Toho já po všem rozpaku, že křiv mi není Bůh,
přítí nemohu (931 – 933)

thus (X, 914) – tak krutě (1034)

aid (X, 919) – věrné pomoci (1042)

hatred (X, 928) – hořká nenávisť (1052)

my displeasure (X, 952) – mé tváři nelibost (1080)

augment (X, 964) – zveličí náramně (1094)

wretched (X, 985) – plném béd a psot (1120)

the rest (X, 1008) – řeči její ostatek (1145)

hope (X, 1043) – sladké naděje (1185)

evils (X, 1080) – nesnázi a psot (1231)

Jiné výrazy či celé verše Jungmann naopak vynechává. V prvním zpěvu:

prone on the flood (195), sublimed with mineral fury (235), this the soil (242), with rallied arms (269), pernicious (282), Or in Valdarno (290), Of hell (315), and Seraph (324), Excelling human (359), On that opprobrious hill (403), airy purposes (430), uxorious (444), when he passed from Egypt marching (487 – 488), and palaces (497), and Ida (514), whereof so rife (650), fierce with grasped arms (666), spacious (689), the sound-board (709), ascending (721)

v desátém:

And manifold in sin, deserved to fall (16), About the new-arrived (26), ministrant (87), approaching (102), or what chance detains? (108), this day (125), by my complaint (131), nigh (159), abashed (161), judged as then best (173), thou shalt go (177), Unbid (204), Nor shall I be wanting (270), damp and dark (283), eastward (292), still moves with thine (359), numerous (397), blasted (412), bent their aspect (454), pace for pace (589), at random (628), solstitial (656), celé verše 659 – 664, thwart of these (703), these were from without (714), did I solicit thee (744), how gladly would I meet Mortality my sentence, and be earth Insensible (775 – 777), and so last to perpetuity (812), as one disarmed (945), yet ere conception (987), not thy contempt (1018), against ourselves (1042)

Zde už jistý vzorec vyzorovat lze. Vynechávání se ve většině případů týká lexikálně náročných míst, se kterými si Jungmann nevěděl rady – typicky jsou vynechávána dlouhá slova latinského původu (*pernicious, uxorious, spacious, solstitial, perpetuity*), celé verše 659 – 664 obsahující astronomické termíny.

Kromě vynechávání Jungmann také zkracuje. V prvním zpěvu například:

of monstrous size (197) – potvorní (208)

as seamen tell (205) – prej (219)

combustible and fuelled (233 – 234) – pálčivá (245)
supernal power (241) – Věčného (253)
dispose and bid (246) – kázat (259)
happy fields, where joy for ever dwells (249 – 250) – pole věčně blažená (262)
in fears and dangers (275) – v úzkostech (290)
by whom they dread (333) – vůdce (354)
blotted out and razed (362) – smazání (386)
where he stood on the bare strand (379) – k němu na břeh (400 – 401)
essence pure (425) – podstata (451)
the streets of Sodom and that night in Gibeah (503 – 504) – Sodoma I Gibeah (536)
power of mind (626) – mysl (680)
toward the vault of Heaven (669) – proti nebi (726)
with wondrous art (703) – podivně (762)
unheard or unadored (738) – neneznán (800)
men called him (740) – chromým slul (801)
sov' reign power (753) – vůdce (816)

V desátém zpěvu:

vain and void (50) – prázdnu (58)
mild Judge (96) – soudce (113)
to judgement he proceeded (164) – odsoudil (185)
steering his zenith (328) – se ubírá (368)
with tidings fraught (346) – s zprávou (389)
the affairs of Hell no detriment need fear (408 – 409) – bezpečno jest peklo (458)
fondly thinking (564) – mnějíce (640)

devour unspared (606) – sžírej (690)
 dogs of Hell (616) – pekelníci (701)
 fit of passion (626 – 627) – jakous vášní (714)
 the mouth of Hell (636) – peklo (725)
 centric globe (671) – kouli (757)
 sidereal blast, vapour, and mist, and exhalation hot, corrupt and pestilent (693 – 695)
 Jungmann: mhy, požáry a morové, shnilé páry (784 – 785)
 I eat or drink (728) – požívám (821)
 Nature's law, meze náтуры,
 by which all causes else according still nepřechoditelné nikomu (910)
 to the reception of their matter act,
 not to the extent of their own sphere. (805 – 808)
 with tears that ceased not flowing (910) – slzy cedila (1030)
 thy frailty and infirmer sex (956) – tobě slabější (1085)
 offices of love (960) – láskou (1089)
 in thy power it lies (986 – 987) – u tebe to (1122)
 with our own hands (1002) – sami (1140)
 more sublime and excellent (1014 – 1015) – velebnějšího (1153)
 with what mild and gracious temper (1046 – 1047) – kterak laskavě (1189)
 sorrow unfeigned (1092) – lítost (1246)

6 Vliv Jungmannova překladu

Životnost každého překladu tkví v tom, jak se včlení do vývoje domácí literatury. V tomto směru se Jungmannův překlad Ztraceného ráje právem řadí mezi nejvýznamnější obrozenské texty vůbec. Již dva roky po jeho vydání, v roce 1813, vychází na pokračování v Prvotinách pěkných umění Polákova rozsáhlá lyrická báseň Vznešenost přírody. Málokomu se dostalo od současníků tak příznivé kritiky jako Polákovi. Hněvkovský ji označil za geniální, Puchmajer napsal, že „ostane hrdostí Čechů“ a [Jungmann](#) (1821, s. 150) prohlásil, že „*Tato vlastně popisná báseň jest v jistém ohledu nejvýtečnější až posavade plod českého básnictví a hodna nejlepších toho tvaru cizokrajným básním na bok postavena býti.*“ Nedivme se, že Jungmann hodnotí Polákovu báseň tak příznivě. Kvality, které na ní oceňuje, jsou kvalitami, které do české obrozenské literatury přinesl jeho překlad Ztraceného ráje. Však se také Polák (2002, s. 12) v předmluvě svého díla k Miltonovi, k Jungmannovu Miltonovi, hlásí:

„Ó kdyby Milton mou dle předmětu písňě velebné

Neb kdyby nesmrtný upravit chtěl ke zpěvu harfu

Thomson, a Kleist své v útrobu mou city byl v stavu líti,

Ó, co hlásal bych“

Jungmann dále v Kroku Poláka chválí za rysy, které do literatury přinesl v překladu Ztraceného ráje – archaismy, neologismy, užívání verbálních substantiv. Zde ovšem podobnost nekončí. Polák také shodným způsobem používá přesahy. Vznešeností přírody se tedy do české literatury dostávají stavební kameny Jungmannovy překladatelské strategie.

Nebyl to pochopitelně pouze Polák, koho Jungmann inspiroval a kdo z jeho práce na překladu Ztraceného ráje vychází. Kromě už zmiňovaných Rukopisů, za jejichž autory bývají nejčastěji označováni Hanka s Lindou, případně též Puchmajer či Václav Alois Svoboda, jmenujme společně se Sakem (2007, s. 158) také Šafaříkovy a Palackého *Počátky českého básnictví*, Lindovu *Záři nad pohanstvem*, Kollárovy *Básně*, nebo práce Marka a Čelakovského.

Překlad Ztraceného ráje ale neměl bezprostřední vliv jen na českou literaturu, ale i na vědu. Markova Logika česká, vydaná r. 1820, která měla obrovský vliv na tvoření domácí terminologie, obsahuje bezpočet termínů z překladu Ztraceného ráje. Je zajímavé sledovat v Jungmannově slovníku, vydávaném v letech 1834 – 39, jak často v něm Jungmann jako zdroj uvádí Markovu Logiku, přestože Marek slova přejal právě od Jungmanna, často právě z překladu Ztraceného ráje. Na příklad slovníkové definice slov obraznost, rozum a smysl všechny odkazují k Markově Logice, přestože se vyskytují už v překladu Miltonova eposu. Marek rozvíjí, co Jungmann začal a vytváří tak první ucelenou logickou, filozofickou a psychologickou terminologii. Takové zásluhy si může připsat málokterý překlad.

Zatřetí, a to je Jungmannova zásluha největší, uvádí do češtiny celou řadu nových slov, která se ujala nejen v básnickém jazyce nebo ve vědě, ale v každodenní komunikaci. Wikipedie uvádí Ztracený ráj jako zdroj pro slova dech, dav (u Jungmanna větší množství čehokoliv, tedy i dav vody), dráha, kolmý, látka, mlčet, následovat, obřad, ohromný, panovník, ples (ve významu tanec), popud, předmět, přelud, příroda (namísto přirozenost), prohlížet si, střed (místo prostřed), touha (místo toužení), tvar, výspa, zabývat se (u Jungmanna bavit se), zbožňovat, zdroj, znak a další. Lze jen souhlasit s tím, co říká Cejp: *„Toto je asi to nejvyšší, čeho může být dopřánu lexiku některého díla: aby se stalo lexikem celonárodním.“* (Cejp,

1958, s. 427). Ne všechny neologismy z Jungmannova překladu se ale samozřejmě ujaly, mezi těmi neúspěšnými jmenujme například půlnoc oproti dnes užívanému severu.

Překlad Ztraceného ráje také odstartoval překládání z angličtiny. V Jungmannově seznamu (1848, s. 660 – 671), „*jmen spisovatelů cizích, z nichž do češtiny překládáno*“ už se objevuje řada dalších překladů: Čelakovský překládá Scottovu Jezerní pannu (1828), Doucha Thomsonovy Počasy (1842), Jakub Malý Shakespearova Othella (1843). V témže roce vychází druhé vydání Jungmannova překladu Ztraceného ráje. Objevují se také první překlady prózy – Jakub Malý překládá Dickense, v jeho Bibliotéce zábavného čtení vychází Irvingův Rip van Winkle. Za tento vzestup zájmu o anglicky psanou literaturu můžeme Jungmannovi připsat zásluhy.

Pokoušíme-li se zhodnotit životaschopnost Jungmannova překladu, nesmíme zapomínat, že byl vytvořen v letech 1800 až 1804, tedy před více než 200 lety. Přitom i u nejlepších literárních překladů životnost jen zřídka překračuje dvě generace.

Velikost Jungmanna jako překladatele spočívá ve shodě jeho osobních překladatelských cílů a vývojových potřeb české literatury a v tom, jak je sám dokázal naplnit. Ve vývojové hodnotě jeho překladu ovšem tkví také jeho záludnost pro pozdější posuzovatele. Jistě nebudeme souhlasit s Chalupného (1911, s. 18) nadšenými reakcemi, není pravdou, že „*Jungmann dovedl místy vyjádřit myšlenku Miltonovu lépe než Milton sám*“ ani „*libozvuk i deklamace nejlepších míst překladu zaujímají podnes první místo v literatuře české.*“ Tak tomu ostatně nebylo ani v roce 1911. Jungmannův překlad Ztraceného ráje dnes nemůžeme pokládat za dílo, které by bylo klasické samo o sobě. Jedná se ale nepochybně o text významný a důležitý pro vývoj českého básnictví a literatury obecně. Text, který přímo vedl k první velké původní české básni, Polákově Vznešenosti přírody, text, který stojí za nárůstem překladové aktivity z anglické a americké literatury. Jungmannovy neologismy v kombinaci s přesahy, inverzním slovosledem a syntaktickými předěly uprostřed verše činí jeho čtení pro dnešního čtenáře náročným, ale podobně vysoké nároky na čtenáře klade i Miltonův originál. Vývojový význam Jungmannova překladu není v jeho přístupnosti dnešnímu čtenáři, ale v tom, jaké nabídl češtině nové možnosti. Jeho hodnota je především historická.

Na tomto místě se sluší připojit krátkou poznámku o dvou novějších překladech Ztraceného ráje. Josef Julius David vydal svůj v Ottově nakladatelství, v edici Světová knihovna, v roce 1911. František Prachař o rok dříve přeložil sedmý zpěv, Stvoření světa. Podrobnějším rozbohem se zabývá Emanuel Chalupný (1912, s. 159) a o Prachařově překladu konstatuje:

„Pan překladatel však netoliko následoval Jungmanna v překládání, nýbrž osvojuje si také volnější obraty, jimiž Jungmann originál místy přebásňuje.“ Pokud jde o Davidův překlad, Chalupný (1912, s. 163) ho charakterizuje jako „typický produkt Vrchlického školy s takovými typickými rysy jako užívání slov krm místo pokrm, brň místo brnění a podobně.“ Ani po více než dvou stech letech od jeho vydání a přes všechny jeho nedostatky a chyby, nemá tedy česká literatura k dispozici hodnotnější překlad Ztraceného ráje než Jungmannův.

7 Závěr

Jungmannovy překladatelské metody užití ve Ztraceném ráji tedy mají jednotný cíl a jsou podřízeny celkovému uměleckému záměru. Jungmannovým cílem bylo vytvořit česky psaný básnický epos, a dokázat, že český jazyk a česká literatura se mohou srovnávat s vyspělými evropskými kulturami. V prozodii využívá hojně přesahů, inverzí, větný důraz a izoluje slova. Tak se těžiště přesouvá na lexikální stránku textu. Tak jako je text násilně roztrhán přesahy, je syntaktickými předěly rozdělován i verš. Bylo však prokázáno, že Jungmann nespěje k pravidelnému tvaru 8 + 3 slabiky tak jak uvádí Hrabák nebo 5 + 5 jako u Milтона, ale toto rozdělení veršů je v zásadě rovnoměrné. Jungmann umně pracuje s větným i slovním přízvukem, k čemuž využívá inverze. Právě kvůli užívání různě silných slovních přízvuků, které vede k většímu důrazu na lexikum, však utrpěla intonace a Jungmann tak v *Nepředsudném mínění o prosodii české*, které píše ve stejné době jako překlad Ztraceného ráje, vidí jako jedinou možnou budoucnost časomíru.

Jungmann Miliona nepřekládá slovo od slova, nebylo to jeho cílem. Text originálu si upravuje ke svojí potřebě, zkracuje a vynechává, zejména v pasážích, které jsou informačně hutné, nebo obtížné na pochopení. V jiných případech naopak zase přidává, někdy je to z metrických důvodů, někdy se přidáním epitet snaží navodit vysoký styl. Ve většině případů nemají slova Jungmannem do překladu přidaná vliv na celkový smysl textu, Jungmann je pouze potřebuje například k vytvoření přesahu nebo naopak k tomu, aby konec věty připadl na konec verše. Často se jedná o samoučelné tautologie, které smysl textu nemění vůbec nijak. Na druhé straně Jungmann i vynechává. Vůbec nejdelší souvislou vynechanou částí textu je astronomický a matematický popis pohybu vesmírných těles. Právě tak vypouští a upravuje v pasážích s dlouhými latinskými slovy nebo termíny.

Bylo prokázáno, jak při práci na svém překladu využíval Przybylského překlad Ztraceného ráje do polštiny, tedy do jazyka, které ovládal lépe než jazyk originálu. Nečinil tak pouze z důvodu lepšího porozumění, nebo aby si usnadnil práci, ale zároveň si z těchto překladů a z originálu vybíral takové prvky, které se mu hodily při jeho snaze vytvořit vysoký český básnický text. Hlavní důvod toho, proč se Jungmann o aktivním využívání Przybylského překladu nikde nezmiňuje a proč dokonce zmínku o polském překladu uvedenou v předmluvě k prvnímu vydání ve vydáních pozdějších Ztraceného ráje vynechává, musíme hledat v Jungmannově překladatelském programu.

Nepřímý překlad byl v Jungmannově době velmi častý a nebyl považován za umělecky méněcenný. Sám Jungmann přiznává, že jej využíval při nakonec nedokončeném překladu Dona Quijota ze španělštiny. Při překladu Ztraceného ráje chtěl Jungmann prokázat, že čeština jeho doby už je schopna se vyrovnat jazykům vyspělých literatur. Proto sice přiznává přejímání slov z jiných slovanských jazyků, ale záměrně ho bagatelizuje. Připomeňme, že v Poznámání slov pozatmělejších jmenuje pouze deset slov polského původu. U většiny slov přejatých z polštiny uvádí ve Slovníku buď původ staročeský, nebo třeba i polský, ale vždy s výskytem ve starých památkách českých. I kdyby ten byl evidentním polonismem. Takový postup při překladu byl i v souladu s Puchmajerovými a Jungmannovými ideami o postupném sblížení Slovanů na literární i celospolečenské úrovni. Společný jazyk česko-polský, spojení dvou jazyků v historii si velmi blízkých a v 19. století blízkých, mohl být slibným začátkem k Jungmannově idealistickému cíli, celkové slovanské jednotě.

Jungmann přichází se svým překladem Ztraceného ráje v situaci, kdy překlady suplují funkci původních děl a připravují půdu pro českou národní literaturu. Jeho překlad Ztraceného ráje je první velkou rytmickým veršem psanou básní české literatury. Již dva roky po jeho vydání ale

vydává Polák svou *Vznešenost přírody*, původní české dílo, které, jak bylo ukázáno, na Jungmannův překlad navazuje a v mnohém z něj čerpá. A následovali další. Josef Jungmann tedy cíl, který si vytyčil, splnil. Druhou fází procesu obrodného vykonal, o třetí se na základě jeho práce postarali jiní.

8 Bibliografie

8.1 Primární literatura

BÜRDE, Samuel Gottlieb. *Johann Milton's Verlornes Paradies*. Charleston: Nabu Press, 2012. ISBN 978-1274754134.

JUNGMANN, Josef. *Překlady I Ztracený ráj*. Praha: SNKLHU, 1958.

JUNGMANN, Josef. *Dvoji rozmlouvání o jazyku českém*, in: *Boj o obrození národa: výbor z díla Josefa Jungmanna*, Praha: Kosek, 1948.

JUNGMANN, Josef. *Slovesnost*. Praha: České muzeum, 1846.

JUNGMANN, Josef. *Zápisky*. Praha: J.Otto, 1907.

LEONARD, John (ed.). *John Milton: Paradise Lost*. London: Penguin Books, 2000. ISBN 978-0140424263.

POLÁK, Milota Zdirad. *Vznešenost přírody*. Blansko: Ad Fontes, 2002.

PRZYBYLSKI, Jacek. *Miltona Ray Utracony*. Krakov: A.Grebla, 1791.

ZACHARIÄ, Friedrich Wilhelm. *Das Verlohrne Paradies*. Altona, 1762.

8.2 Sekundární literatura

CEJP, Ladislav. *Jungmannův překlad Ztraceného ráje*, in: Překlady I Ztracený ráj. Praha: SNKLHU, 1958.

DANIELSON, Dennis (ed.). *The Cambridge Companion to Milton*, 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. ISBN 978-0521655439.

FISCHER, Otokar. *Duše a slovo*. Praha: Melantrich, 1929.

HAYLEY, William. *The Life of Milton, In Three Parts (1796)*. Whitefish: Kessinger Publishing, 2010. ISBN 978-1162033778.

HANUŠ, Josef – JAKUBEC, Jan – MÁCHAL, Jan – VLČEK, Jaroslav. *Literatura česká devatenáctého století. I. Od Dobrovského k Jungmannově škole básnické*, Praha 1911.

HRABÁK, Josef. *Nad Jungmannovým překladem Miltonova Ztraceného ráje*, in: List Svazu moravských spisovatelů 2, 1947—8.

HRABÁK, Josef. *Studie o českém verši*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

HRALA, Milan (ed.). *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 8024603861.

CHALUPNÝ, Emanuel. *Josef Jungmann*, in: Zlatoroh, č. 8-9, 1911.

CHALUPNÝ, Emanuel. *Jungmannův překlad Ztraceného ráje*, in: List: měsíčník sdružení moravských spisovatelů, roč. 2, č. 1-10, s. 387 – 393, 1947-48.

CHALUPNÝ, Emanuel. *Studie o Otokaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filozofie*. Praha, 1912.

- JUNGMANN, Josef. *Josefa Jungmanna Historie literatury české, aneb saustawný přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka*. Praha: České museum, 1848.
- JUNGMANN, Josef. *Polákova Vznešenost přírody*, in: Krok, roč. 1, 1821.
- JUNGMANN, Josef. *Slovník česko – německý Josefa Jungmanna*. Praha: České muzeum, 1835.
- JUNGMANN, Josef. *Dopisy Antonínu Markovi*, in: ČCM, roč. 55, 1881.
- LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*. Praha: Panorama, 1983.
- LEVÝ, Jiří. *České teorie překlada*. Praha: Ivo Železný, 1996.
- MACURA, Vladimír. *Znamení rodu*. Jinočany: H&H, 1995. ISBN 978-8085787740.
- MALÝ, Jakub. *Přehled literární činnosti Čechů od r. 1848 až do nynější doby*, in: Časopis českého musea, roč. 26, Praha, 1852, sv. 3, s. 81—108; sv. 4, s. 1—27.
- MATHESIUS, Vilém. *Dějiny anglické literatury od pol. 15. století do pol. 18. století*. Praha: SPF, 1933.
- MATHESIUS, Vilém. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich, 1947.
- PETRMANN, Jiří. *Čechořečnost*. Bratislava, 1783.
- PUCHMAJER, Antonín Jaroslav. *Antonína Jaroslava Puchmajera Sebrané básně*. Praha, 1881.
- RALEIGH, Walter Alexander. *Milton*. Londýn, 1915.
- SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- SZYJKOWSKI, Marjan. *Polská účast v českém národním obrození*. Praha: Slovanský ústav, 1931.
- ŠTĚPANÍK, Karel. *Poznámky k Jungmannovu překlada Ztraceného ráje*, in: Časopis Matice moravské, 1925, s. 260 – 280.
- THÁM, Karel Ignác. *Nejnovější ouplný česko-německý slovník*. Praha: Franz Johann Scholl, 1805 – 1807.

VLADYKA, Josef. *Josef Jungmann, služebník i pán české řeči*, Praha 1947.

VLČEK, Jaroslav. *Dějiny české literatury II*. Praha, 1951.

VODIČKA, Felix. *České obrození jako problém literární*, in: [Slovo a slovesnost 10, 1948, číslo 1](#), s. 30-42.

VODIČKA, Felix. *Dějiny české literatury*. Praha: ČSAV, 1960.

ZELENÝ, Václav. *Život Josefa Jungmanna*. Praha: 1881.

8.3 Internetové zdroje

Jungmannův slovník: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=25714>

Przybylského překlad: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=427&from=publication>

www.gutenberg.org

www.wikipedia.org

www.iliteratura.cz

<http://prirucka.ujc.cas.cz/>